

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФАКУЛЬТЕТ ЖУРНАЛІСТИКИ

Кафедра журналістики

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему «Гендерна дискримінація в журналістських матеріалах регіонального телебачення»

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.0611-ж-з
спеціальності 061 «Журналістика»
(освітня програма «Журналістика»)

Бутенко О. В.

Керівник: к. соц. ком.

Любченко Ю. В.

Рецензент: доц., к. філол. н.

Лебідь Н.М.

Запоріжжя – 2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет журналістики
Кафедра журналістики
Рівень вищої освіти – магістр
Спеціальність – 061 «Журналістика»
Освітня програма «Журналістика»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри журналістики
Чернявська Л.В.
«_____» _____ 2023 року

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Бутенко Олександри Віталіївни

- 1 Тема роботи – «Гендерна дискримінація в журналістських матеріалах регіонального телебачення», («Gender discrimination in journalistic materials of regional television»), керівник роботи – Любченко Юлія Валеріївна, к. соц. ком., доцент кафедри журналістики, затверджені наказом ЗНУ від «29» червня 2022 року № 744-с.
- 2 Строк подання студентом роботи – 01.02.2023 р.
- 3 Вихідні дані до роботи – наукові праці дослідників, які розглядали специфіку дискримінації в медіа в Україні: Н. Куравську, О. Уварову, О. Кісь, Т. Марценюк, О. Плахотнік, С. Оксамитну, М. Ткалич.
- 4 Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити): 1) проаналізувати актуальні науково-теоретичні підходи до визначення й інтерпретації поняття «дискримінація»; 2) окреслити ознаки дискримінаційних практик у сучасних ЗМІ; 3) з'ясувати гендерний баланс в телевізійних новинах на рівні експертів/ток і героїв/героїнь; 4) визначити основні прояви гендерної дискримінації в підсумкових випусках новин запорізьких телеканалів «Алекс», «Суспільне Запоріжжя», «МТМ».

5 Консультанти розділів кваліфікаційної роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Любченко Ю. В. доцент	05.09.2022	05.09.2022
1 розділ	Любченко Ю. В., доцент	26.10.2022	26.10.2022
2 розділ	Любченко Ю. В., доцент	01.12.2022	01.12.2022
Висновки	Любченко Ю. В., доцент	10.01.2023	10.01.2023

6 . Дата видачі завдання – 30.06.2022 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Скласти графік виконання роботи, визначити мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження.	30.06. 2022 р.	Виконано
2	Написати попередній варіант вступу і змісту.	12.09. 2022 р.	Виконано
3	Підібрати наукову літературу, визначити емпіричні джерела.	17.10. 2022 р.	Виконано
4	Опрацювати літературу, написати теоретичну частину.	21.11. 2022 р.	Виконано
5	Провести наукове дослідження.	12.12. 2022 р.	Виконано
6	Написати практичну частину.	26.12. 2022 р.	Виконано
7	Пройти попередній захист на кафедрі.	29.12. 2022 р.	Виконано
8	Виправити недоліки, сформулювати висновки, оформити додатки	23.01. 2023 р.	Виконано
9	Здати роботу на нормоконтроль, пройти рецензування.	30.01. 2023 р.	Виконано

Студентка _____ О. В. Бутенко

Керівник роботи _____ Ю. В. Любченко

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер М.В. Чабаненко

РЕФЕРАТ

Дипломна робота – 55 стор., 55 джерел.

Об'єктом дослідження є новини запорізьких телеканалів «Алекс», «Суспільне Запоріжжя» та «МТМ» в період з 01.09.2022 по 01.11.2022 року.

Предметом дослідження є прояви дискримінації у сюжетах телевізійних новин запорізьких телеканалів.

Мета – визначити прояви гендерної дискримінації в новинних сюжетах запорізьких телеканалів.

Теоретико-методологічні засади: основою дослідження були попередні розвідки вітчизняних науковців про гендерну дискримінацію в Україні. Було використано наукові праці М. Ворони, С. Ковбасюка та О. Кісь щодо гендерних стереотипів у рекламі. Також у своєму дослідженні ми спирались на праці О. Мельникової та Ю. Маслової, зокрема при розгляді особливостей висвітлення гендеру у медіа. При описі дискримінаційних практик ми звертались до наукових розвідок О. Пожарової, І. Жигалкіна та С. Погребняка.

Отримані результати: за допомогою методу моніторингу було виявлено, що в телевізійних сюжетах на запорізькому телебаченні кількість чоловіків-експертів значно переважає кількість жінок. Теми, в яких чоловіки найчастіше виступають експертами стосуються війни, політики, спорту, волонтерства, освіти, екології. Теми, в яких експертну думку висловлюють жінки, – це медицина, волонтерство, соціальний захист, культура. При цьому з'ясовано, що стало більше позитивних сюжетів про професійний успіх жінок у різних сферах. Наприклад, жінки на регіональному телебаченні надають коментарі щодо розвитку спорту і бізнесу в запорізькому регіоні.

Ключові слова: дискримінація, медіа, гендерна дискримінація, сексизм, мачизм, об'єктивація, регіональне телебачення.

The subject of the study is manifestations of discrimination in the television news stories of Zaporizhzhia TV channels.

The goal of our thesis is to find manifestations of discrimination on television in Zaporizhzhia. And also to reveal the gender imbalance in the news.

Theoretical and methodological principles: the basis of the study was the preliminary research of domestic scientists about gender discrimination in Ukraine. The scientific works of M. Vorona, S. Kovbasyuk and O. Kis regarding gender stereotypes in advertising were used. In our research, we also relied on the works of O. Melnikova and Yu. Maslova, in particular when considering the features of gender coverage in the media. When describing discriminatory practices, we turned to the scientific researches of O. Pozharova, I. Zhigalkin, and S. Pogrebnyak.

Obtained results: with the help of the monitoring method, it was found that the number of male experts significantly exceeds the number of women in television stories on Zaporizhzhia television. The topics in which men are most often experts are related to war, politics, sports, volunteering, education, ecology. Topics in which women express expert opinions are medicine, volunteering, social protection, and culture. At the same time, it was found that there were more positive stories about the professional success of women in various fields. For example, women on regional television comment on the development of sports and business in the Zaporozhye region.

Key words: *discrimination, media, gender discrimination, sexism, machismo, objectification, regional television.*

ЗМІСТ

Завдання.....	2
Реферат.....	4
Вступ.....	7
Розділ 1. Явище гендерної дискримінації в українському суспільстві.....	11
1. 1. Дискримінація: основні напрями наукових досліджень	11
1.2. Гендерна дискримінація в медійному контексті	23
Розділ 2. Дискримінація у медіа: основні прояви.....	38
2. 1. Регуляція діяльності медіа щодо гендерної дискримінації	38
2.2. Прояви гендерної дискримінації у новинах на регіональному телебаченні	47
Висновки.....	58
Список використаної літератури.....	62
Додаток А	68

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сьогодні складно переоцінити питання важливості дискримінації в медіа. В новому глобальному світі, де перш за все володар не сила і не зброя, а інформація, війни точаться на всіх рівнях. І один з найважливіших рівнів – інформаційне поле. Попередньо завдані удари завжди несуть інформаційний характер: «Інформаційні війни ведуться різними засобами і способами, але їх об'єднує те, що їхні режисери намагаються показати, якщо і не вигадану, то дуже викривлену «картинку» світу, яка насправді є проекцією людських фобій та стереотипів. Чи не найперше завдання, яке перед генералами інформаційних війн ставлять генерали сухопутних військ – знеособити, уречевити ворога» [7]. ЗМІ відіграє важливу роль у розповсюдженні стереотипів, які призводять до мови ворожнечі та дискримінації, які в свою чергу породжують насилля в суспільстві. Перш ніж люди вдаються до фізичного насилля, створюються підвалини для агресії. Частіше за все, це зроблено свідомо, за допомогою у тому числі й спеціальних медіатехнік.

Звісно, таку картину складно уявити в демократичному суспільстві. Підвалини демократії та ліберальних медіа Заходу не дозволяють собі дискримінації за будь-якими ознаками. Більшість впливових медіа Європи та Америки дотримуються етичних стандартів журналістики. Україна лише проходить цей довгий шлях подолання стереотипів у суспільстві. На це сьогодні спрямована державна політика, діяльність громадських активістів, освітніх закладів, лідерів думок та ін.

О. С. Мельникова пише, що одним з професійних стандартів журналістів є баланс думок, під яким розуміють надання слова усім сторонам події, конфліктної ситуації, проблеми тощо. Він повинен бути врахований зі стандартами об'єктивності та неупередженості. Гендерний баланс в мас-медіа

може бути тлумачитися як рівне представлення жінок та чоловіків у громадсько-політичному, соціокультурному житті [26]. В контексті нинішнього розвитку українського медіапростору висвітлення гендерного питання посідає далеко не останнє місце.

У Законі України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» прописано «правове забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права» [36]. В Україні гендерна політика формується на всіх рівнях життєдіяльності, проте в медіа є певний дисбаланс щодо репрезентації чоловіків та жінок. Особливо це стосується регіональних телеканалів, де стандарти журналістики не завжди дотримані з різних причин.

Мета роботи – визначити прояви гендерної дискримінації в новинних сюжетах запорізьких телеканалів.

Досягнення мети передбачає виконання таких завдань:

- виявити тенденції моделювання гендерних ролей у медіа;
- окреслити ознаки дискримінаційних практик у сучасних ЗМІ;
- з'ясувати гендерний баланс в телевізійній новинах на рівні експертів/ток і героїв/героїнь;
- визначити основні прояви гендерної дискримінації в підсумкових випусках новин запорізьких телеканалів «Алекс», «Суспільне Запоріжжя», «МТМ».

Об'єктом дослідження є новини запорізьких телеканалів «Алекс», «Суспільне Запоріжжя» та «МТМ» в період з 01.09.2022 року по 01.11.2022 року.

Предметом дослідження є прояви дискримінації у сюжетах телевізійних новин запорізьких телеканалів.

Методи дослідження. У процесі дослідження застосовувалися такі методи: збір інформації, аналіз й синтез під час вивчення теоретичної бази дослідження; типологічний – для опису змістових характеристик дискримінаційних практик, моніторинг – для виявлення проявів дискримінації у випусках новин на запорізькому телебаченні.

Методологічну основу дослідження складають праці українських та зарубіжних вчених, які досліджували гендерну дискримінацію в медіа та рекламі. Так, зокрема, було використано роботи О. Кісь, Ю. Маслової, К. Левченко, С. Оксамитної, С. Руденко, С. Ковбасюка, О. Мельникова та інших. Серед зарубіжних вчених спиралися на праці Говарда Роса, присвячені темі конфліктно-чутливої журналістики, та дослідження щодо пропаганди та дискримінації Роберта Ортунга.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному дослідженні проявів дискримінації у випусках новин на запорізькому телебаченні крізь призму дискримінаційних практик в українському суспільстві, зокрема:

вперше:

- здійснено моніторинг підсумкових випусків новин на запорізьких телеканалах для визначення проявів гендерної дискримінації;
- визначено гендерний баланс у телевізійній новинах на рівні експертів/ток і героїв/героїнь;

удосконалено:

- характеристики дискримінаційних практик у сучасних ЗМІ;

набуло подальшого розвитку:

- дослідження тенденції моделювання гендерних ролей у медіа.

Практичне і теоретичне значення дослідження. Матеріали дослідження можуть бути використані під час подальших наукових розробок, створення

проектів або викладання факультетських і шкільних курсів, пов'язаних із антидискримінаційними практиками.

Основні положення і висновки дослідження були *представлені і апробовані* у доповіді «Гендерна дискримінація в новинних сюжетах регіонального телебачення» на XV університетській науково-практичній конференції студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених «Молода наука-2022» (м. Запоріжжя).

Структура роботи. Кваліфікаційна робота магістра складається з реферату, вступу, двох розділів, чотирьох підрозділів, висновків, списку використаної літератури та одного додатку. Обсяг основної роботи – 53 сторінки. Список використаної літератури включає 55 найменувань (викладених на 6 сторінках).

РОЗДІЛ 1

ЯВИЩЕ ГЕНДЕРНОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

1.1 Дискримінація: основні напрями наукових досліджень

Сучасні масмедіа беруть активну участь у продукуванні та поширенні суспільних думок із різних питань. Складно уявити сферу життя, яку би не відображала сучасна журналістика: політика, економіка, культура, воєнні конфлікти тощо. Більше того, журналістика традиційно має активно реагувати на виклики часу, бути актуальною для суспільства, формувати порядок денний своєї цільової аудиторії. Останнім часом одними із важливих наративів для соціуму є дотримання прав людини і протидія дискримінації в усіх її проявах. У цьому контексті медіа відіграють одну з провідних ролей, оскільки здатні не просто інформувати, а змінювати настрої в суспільстві, виховувати толерантність, протистояти дискримінаційним практикам. На це спрямований навіть окремий вид журналістики – конфліктно-чутлива журналістика (*Conflict Sensitive journalism*). У ЗМІ та літературі цей термін поширився у 2003 році, коли про це почав говорити вчений та журналіст Говард Росс. У своїй статті «Конфліктно-чутлива журналістика: (р) еволюція в медійному світобудуванні» він стверджує, що «миротворча журналістика» укріплює традиційні методи роботи засобів масової інформації в умовах напруги конфліктів, щоб зробити їх більш актуальними для вирішення конфліктів [50]. Він також розробив основні завдання CSJ:

- збалансовано звітує лише про те, що точно відомо;
- ретельно добирає слова та утримується від емоційних термінів;
- шукає пояснень та коментарів з усіх боків;
- знаходить рішення конфлікту [51].

Основним завданням КЧЖ є боротьба з дискримінацією. Це явище негативно впливає на всі сфери життя. Боротьба проти дискримінації складна перш за все тим, що залежить від суб'єктивних думок людей, стереотипів, які закладалися десятиліттями. Цю тему досліджували як зарубіжні, так і вітчизняні науковці, зокрема В. Крусс, О. Панкевич, С. Погребняк, Р. Мандель, Ф. Крамер, І. Янковець та інші.

Поняття «дискримінація» походить від латинського «discriminatio» – «розрізнення», тобто навмисне обмеження або позбавлення прав певної категорії населення. Для точного визначення поняття необхідно звернутись до нормативно-правової бази.

Принцип недопущення дискримінації проголошує Загальна декларація прав людини (1948 р.), в якій вказано, що всі люди народжуються вільними та рівними у своїй гідності та правах і що кожна людина повинна мати всі права і всі свободи, проголошені в ній, без будь-якої різниці, в тому числі щодо статі [14].

На державному рівні Конституція України не має чіткого визначення терміну. Попри це ст. 24 забороняє дискримінацію: «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками» [19]. Це створює чіткі заборони та обмеження щодо приниження гідності людини незалежно від того, до якої групи вона належить.

Точне визначення дискримінації надано в ЗУ «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні». У ньому йдеться, що «ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання,

мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі - певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними» [37]. Дискримінація буває прямою та непрямю, тобто прихованою. Непряма дискримінація не містить яскраво вираженої мови ворожнечі, тому одразу досить складно помітити упередження, що вона транслює.

Серед вітчизняних дослідників є різні погляди щодо визначення дефініцій. Наприклад, М. Саєнко у праці «Теоретичні аспекти дискримінації як об'єкта правового дослідження» зазначає, що «дискримінація полягає у правовій оцінці дій, які несуть загрозу правам і законним інтересам осіб, та в удосконаленні правового регулювання з метою забезпечення юридичної рівності» [41]. У той же час І. Янковець запропонувала власне визначення поняттю як особливого порушення прав людини і громадянина, сутність якого полягає у запереченні свободи, рівності та гідності особи (групи осіб), або в унеможливленні втілити ці цінності у суспільних відносинах на власний розсуд у формах діяльності, які за змістом та наслідками не порушують прав інших осіб [49].

Доцент Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого С. Погребняк, зазначає, що в юридичному контексті дискримінацію варто розглядати як «відхилення від стандарту загальної рівності, надання суб'єктам виходячи з будь-яких відмінностей різного захисту з боку закону чи суду, запровадження різних прав, свобод і обов'язків за ознаками раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних та інших переконань, етнічного та соціального походження, майнового та іншого стану» [32]. Він також акцентує увагу на тому, що право на захист від дискримінації є одним із

фундаментальних прав людини, яке визнане міжнародним правом і має бути забезпечене сучасними державами [32].

У своїй статті «Щодо визначення поняття дискримінації» О. Пожарова робить висновок, що дискримінація означає будь-яке розрізнення, виняток, обмеження чи перевагу, засновані на різних ознаках, метою або наслідком яких є знищення або применшення визнання, використання чи здійснення на рівних засадах прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній чи будь-яких інших галузях. Вона також приходить до думки, що це дуже мінливе явище, яке потребує постійного переосмислення [33]. Це справді так, адже на даний час цьому поняттю бракує чітких незмінних рис, закріплених в українському законодавстві.

З цього приводу С. Ковбасюк зазначив, що полемічність терміну «дискримінація» є не єдиною проблемою, що стоїть на заваді його теоретичного осмислення, бо ж неможливо обійтися і без дефініції, котра би втілювала більш-менш однозначні ознаки цього явища [17]. Основний недолік визначення цього поняття в українському науковому просторі є фактична неможливість сформулювати конкретні ознаки дискримінації саме як юридичного правопорушення.

Отже, хоч у нашому законодавстві на юридичному рівні є визначення поняття «дискримінації», в Україні де факто не існує важелів впливу та процедури покарання за недотримання стандартів людської рівності в суспільстві. З цього приводу С. Погребняк зазначає, що нам слід брати приклад із правової системи захисту прав та гідності громадянина Європейського союзу [32].

У Стенфордській енциклопедії психології зазначено, що дискримінація осіб обов'язково спрямована на них за ознакою їх належності до певного типу соціальної групи [54]. Це означає, що причини для утиску можуть бути різні від віку до кольору шкіри, від майнового стану до національності тощо. Там також

зазначається, що правознавці та правові системи виділяють декілька видів дискримінації: пряму та непряму, навмисну та інституційну, індивідуальну та структурну тощо. Вона також має дві основні форми: *de jure* (або правова), закріплена в законах; *de facto* (або неофіційна), що укоренилася в соціальних звичаях. Складно розібратися в трясовині категорій та відмінностей, та попри все, найважливішою є все ж пряма дискримінація. Її наслідки найбільш жахливі та можуть призвести до конфлікту між різними групами населення.

Посібник «Запобігання та протидія дискримінації в Україні» пропонує критерії для ідентифікації прямої дискримінації:

1. Визначити чи має особа, яка скаржиться на дискримінацію, певну ознаку, за якою дискримінація заборонена?
2. Якщо встановлено, що особа чи група осіб мають ознаку, за якою заборонена дискримінація, потрібно встановити, чи була саме ця захищена ознака причиною відмінності у поводженні, яка призвела до порушення прав.
3. Встановлення прямої дискримінації також завжди вимагає проведення порівняння між особою або групою осіб, які, як передбачається, через свою певну ознаку зазнали менш прихильного ставлення, та іншою особою або групою осіб, які такого ставлення не зазнали або не могли б зазнати у зв'язку з тим, що їхня відповідна ознака є відмінною.

Порівняння можуть проводитися за ознакою статі, віку, національності чи громадянства, релігії, політичних поглядів, сексуальної орієнтації тощо [34].

I. Жигалкін зауважує, що пряма дискримінація виявляється, коли нерівне ставлення виникає в результаті прямого застосування норм, правил і практики, що виражаються в явно відмінному ставленні за однією конкретною ознакою, а непряма дискримінація пов'язана з тими випадками, правилами та практикою, які, на перший погляд, видаються нейтральними, але на практиці призводять до невідповідних ситуацій для тих осіб, на яких поширюється така дискримінація [13]. Розглянемо на прикладі конкретної ситуації: при

влаштуванні на роботу працівника можуть не взяти за віком, чи національністю, – це пряма дискримінація. В іншому випадку від працівника вимагатимуть, як приклад, знання мови країни, при цьому для виконання обов'язків на даній посаді це не є необхідним – це непряма дискримінація. В першому випадку утиск був зроблений навмисне, в другому, склалася не вигідна ситуація для деяких із представників національних меншин.

К. Левченко теж виділяє пряму дискримінацію, яка характеризується як намір дискримінувати особу чи групу та непряму дискримінацію, яка зумовлена впливом політики або конкретних заходів та відбувається тоді, коли формально нейтральні правила, критерії або практика ставлять де факто особу або осіб певної групи у не вигідне становище порівняно з іншими [22].

Щоб зрозуміти шляхи протидії дискримінації, варто згадати про причини цього явища. Із часом групи, що підлягають утискам змінюються, змінюється й характер відносин окремих соціальних верств населення. В епоху рабовласництва та добу феодалізму абсолютною нормою вважалося верховенство обраних класів (феодала, духовенство, аристократія тощо) над всіма іншими верствами населення, які склали абсолютну більшість. Зараз закон визначає людей рівними незалежно від їх економічного становища чи походження, віросповідання, мови та інших критеріїв. Суто з історичного погляду пояснити причини виникнення дискримінації на сьогодні неможливо. Це комплексна система факторів, що складається з економічних, політичних, соціальних причин.

Одне можна сказати точно, дискримінація не є об'єктивним явищем. Вона на пряму залежить від світогляду людини, який формується протягом певного часу під впливом певних стереотипних уявлень про світ. Стереотип – це те, що повторюється, стало звичайним, приклад для наслідування. У словнику «Конфліктно-чутливої журналістики» зазначається, що це стійке уявлення про риси, властивих певним соціальним групам, яке переноситься на

всіх її представників [20]. За визначенням Є. Бартмінського, «стереотип – це уявлення про предмет, сформоване в межах певного колективного досвіду і визначене тим, що цей предмет репрезентує, який він має вигляд, як діє, як сприймається людиною тощо, одночасно уявлення, втілене в мові, доступне завдяки мові й таке, що належить колективному знанню про світ» [3].

Сьогодні стереотипи виконують роль стійких регуляторів поведінки соціуму. Більшість речей, які ми знаємо, ми пізнаємо не через власний досвід, а через досвід інших людей, зокрема з сім'ї, оточення, ЗМК тощо. Один з перших дослідників, який писав про це, був У. Ліппман. Він зазначив чотири основні ознаки стереотипу: «По-перше, стереотипи завжди простіші, ніж реальність. По-друге, стереотип – це набуте уявлення (від знайомих, засобів масової інформації і ін.), вони не формуються на основі особистого досвіду. По-третє, всі стереотипи помилкові, більшою чи меншою мірою. Завжди вони приписують конкретній людині межі, якими вона зобов'язана володіти лише через свою приналежність до певної групи. По-четверте, стереотипи дуже живучі» [20]. Загалом дискримінація ґрунтується на страху та невігластві, зумовлених відмінністю між людьми. А їх, в свою чергу, тиражують в нашому уявленні саме стереотипи.

В той же час стереотипи створюють та підтримують сучасні медіа. Ю. Маслова зазначає, що «сучасні ЗМІ – надзвичайно вагома ланка у ствердженні, тиражуванні або руйнації гендерних стереотипів, які є основоположними та пронизують усі сфери буття людини» [25]. Тиражуючи певні уявлення про різні групи населення, ЗМК є важливою цариною, де закріплюються основні концептуальні поняття людини. Саме тому медіа може бути активним засобом боротьби проти дискримінації.

Якщо не звертати уваги на боротьбу за рівність, не проводити кампаній щодо усунення дискримінаційних практик та залишатись традиційним, патріархальним, гомофобним, ксенофобним суспільством, до чого це може

призвести? Очевидно, лише до деградації соціуму. Масова неосвіченість, контрольованість медіа, політична заангажованість можуть призвести до масштабних конфліктів. Наочним прикладом може слугувати ситуація в 1994 році, названа геноцидом в Руанді. Тимчасовий уряд країни, що прийшов до влади силою, розгорнув повномасштабну кампанію, спрямовану на знищення меншої етнічної національності тутсі. Загалом хуту за 100 днів кривавої громадянської війни вбило майже 800 тис чоловік. Як же сталося так, що народності, які століттями проживали поряд, стали ворогами, та народ, у якого є більша сила, почав нищити тих, хто слабше? До початку активних подій проводилася масштабна чотирирічна пропаганда, основною метою якої було розпалювання ворожнечі до тутсі. Всі ЗМІ, зокрема газети, були підпорядковані уряду, наприклад, газета «Кангура», друкувала статтю під назвою «Десять заповідей хуту», одна з яких закликала звільнитись від будь-якого милосердя та пощади до народності тутсі. Також великий вплив на населення мало радіо – в країні була лише одна радіостанція, повністю підпорядкована військовому уряду. ЗМІ мали таку потужну силу впливу, що цілком могли провокувати кроваві масові вбивства, зокрема різанину в провінції Бугесера [30].

Якщо говорити про сучасний приклад ефективності пропаганди та ведення інформаційної війни під час воєнних конфліктів то це, звісно, напад РФ на нашу країну. До подій 24 лютого 2022 року були довгі десятиліття впливу на свідомість росіян через ЗМІ. Зокрема, найбільшого успіху досягло їхнє телебачення, яке спрямовує свій вплив не тільки і не скільки на росіян, а працює ширмою для інших народів східного світу, намагаючись переконати, що демократія заходу вже ні нащо не здатна і тоталітарна система Росії краще впорається зі світовим порядком. Підтвердженням цього є робота Роберта Ортунга, політичного експерту з США, який протягом останнього десятиліття цілеспрямовано досліджує прийоми російської пропаганди. Згідно з його дослідженням, представленим в Цюриху в 2018 році, телеканал Russia Today

протягом 2015-2016 року опублікував 75 тис. відеороликів на Ютуб, з них 25% були арабською мовою і лише 20% російською. Ще чверть була англійською, 11% іспанською, 9% німецькою. Сам Ортунг стверджує, що європейські країни вважають російські медіа маргінальними, та не звертають на них особливої уваги, при цьому він не заперечує той факт, що дивитись такий контент цікаво, бо навіть якщо історія неправдива, але подана цікаво, то її хочеться додивитися [53].

Дискримінація є наслідком певних явищ у суспільстві. Спочатку завжди є упередження. Це хибна, негативна думка, яка сформована на підставі суб'єктивних суджень, та є необ'єктивною й часто несправедливою. Прикладами упередженого ставлення до жінок, є всім відомий вираз «це не жіноча справа», або «місце жінки – на кухні, а чоловіка – на роботі», хлопчикам же часто кажуть «чоловіки не плачуть» або «ти маєш бути завжди сильним» тощо. Часто такі вирази переростають у жарти, які на побутовому рівні можуть здаватися невинними, але потім з них цілком формуються стереотипи. Варто лише згадати безліч анекдотів про блондинок, про людей іншої національності: євреї, афроамериканці, роми тощо, про стереотипні анекдоти щодо українців з сільським походженням. Через це у суспільстві часто формується несерйозне ставлення до людей що входять в ці категорії. В окремих випадках це може обмежити їх права через непряму дискримінацію.

Сталі стереотипні конструкції можуть роками циркулювати у суспільстві, згодом створюючи обмеження для певної групи населення тобто дискримінацію. А найжахливішим її проявом є насильство, яке в результаті здатне призвести до геноциду. Динаміку розвитку від упередження до проявів насилля можна простежити візуально за допомогою «Піраміди ненависті» (рис.1.1.1).

Рис. 1.1.1. «Піраміда ненависті»

Дискримінація за гендером посідає в нашому суспільстві чільне місце. При цьому самі українці можуть не надавати цьому питанню великої уваги. Так, зокрема, результати опитування, проведеного Соціологічною групою «Рейтинг» наприкінці лютого 2021 року показали, що 56% опитаних вважають, що нерівності між жінками і чоловіками в Україні є рідкісним явищем. Водночас 35% переконані, що вони доволі поширені. Остання думка відносно частіше зустрічається серед жінок, аніж серед чоловіків. За останні п'ять років спостерігається незначне зростання кількості тих, хто вважає, що нерівності є розповсюдженими [8].

Гендерне упередження в Україні існувало завжди. Варто лише поглянути на співвідношення чоловіків та жінок у парламенті за всі роки незалежності. При першому скликанні парламенту лише 12 з 475 депутатів були жінки, що становить 2,5%. В нинішньому скликанні доля жінок становить 20,6%, тобто 87 жінок з 436 депутатів. У другому скликанні Ради жінки становили 4,1% всього

складу (18 з 436 депутатів), в третьому – 8% (38 з 477), в четвертому – 5,5% (28 з 509), в п'ятому – 8,7% (42 з 483), в шостому – 7,8% (42 з 541), в сьомому – 9,6% (46 з 478), у восьмому – 12% (56 з 468) (рис. 1.1.2). Це говорить про постійний зріст кількості жінок у політиці [48].

Рис. 1.1.2. Гендерний склад ВРУ у 1990-2020 роках

Також особливо гостро в нашій країні стоїть питання гендерного насильства. Статистика свідчить, що у першому півріччі 2022 року порівняно з першим півріччям 2021 року зменшилася кількість звернень (повідомлень) в правоохоронні органи щодо вчинення домашнього насильства. Кількість зареєстрованих кримінальних проваджень порівняно із аналогічним періодом у 2021 році зменшилася на 52% та становила 1005 зареєстрованих кримінальних проваджень. При цьому спеціалісти у сфері протидії домашнього насильства зазначають, що основна причини такого різкого зменшення – це початок повномасштабного вторгнення. Серед факторів, що могли на це вплинути, слід розглядати такі, як: тимчасова окупація окремих територій України, активні бойові дії, вимушене переміщення людей тощо. Крім того, значна частина

людей, яка мешкала поблизу активних бойових дій, могла виїхати за межі України, що також вплинуло на динаміку звернень в правоохоронні органи в окремих регіонах [11].

При цьому жертвами насильства в більшості своїй є саме жінки. Для прикладу, серед 2156 справ відкритих за березень та червень 2022 року за ст. 173-2 КУпАП (Вчинення насильства в сім'ї) 52% кривдників були саме чоловіки, які проявляли насильство до своїх жінок та співмешканок. Натомість жінки виступали кривдницями лише у 6% справ. У 20% справ кривдники є сини та доньки, у решти 11% – свекор, брат тощо [11] (рис. 1.1.3) .

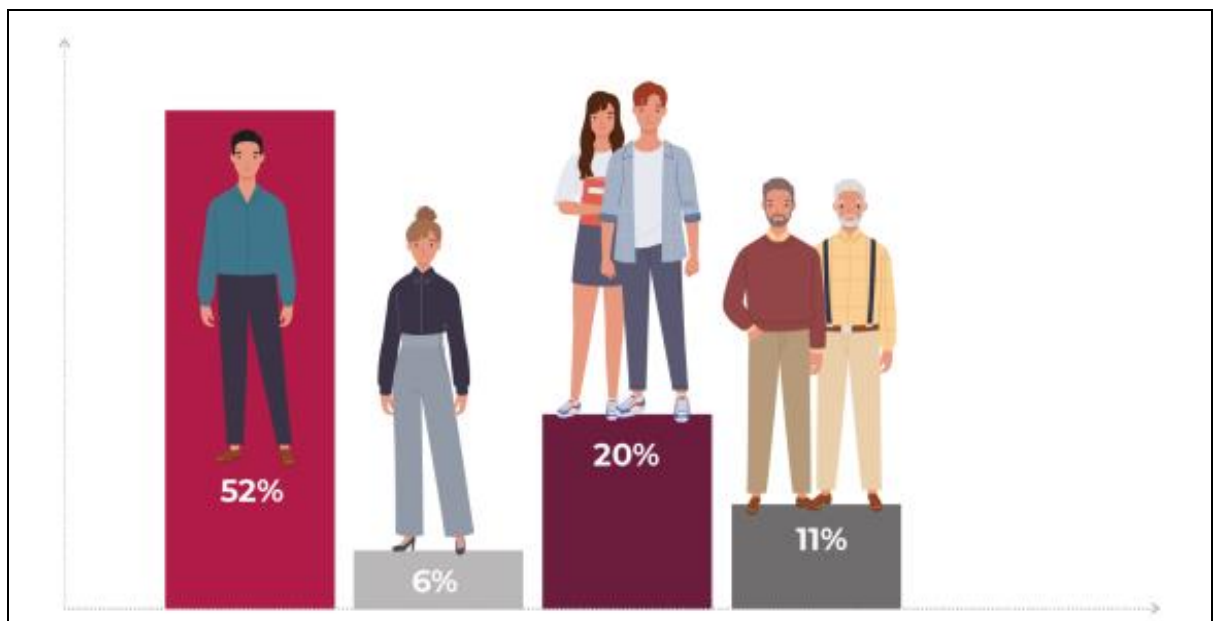

Рис. 1.1.3. Відсоток кривдників за ст. 173-2 КУпАП

С. Погребняк стверджує, що рівність як вимога поводитись в однакових випадках однаковим чином, а у відмінних випадках – відмінним, характерна для права всіх часів. Фактично вона забороняє дискримінацію як одне з найочевидніших порушень принципу рівності [32]. А от яких людей вважати рівними, вирішує вже саме суспільство. Для того, щоб розвинути в людях ідеї толерантності та гуманізму, необхідно контролювати медіапростір, руйнувати

стереотипи та не породжувати нові упередження, підвищувати рівень освіти громадян. Важливо також проводити політику щодо захисту національних меншин, ЛГБТ-спільнот, людей з інвалідністю, людей старшого віку та інших вразливих категорій населення. Контролювати гендерний баланс, дозволяти та підтримувати різні політичні партії та релігійні конфесії тощо.

Особливо важливо згадати про позитивну дискримінацію, яку Україна запровадила в останні роки. Наприклад, дуже прогресивним є обов'язкова гендерна квота. Прийняті Верховною радою України 2019 року, вони стали важливими кроками для подолання скляної стелі. Зараз Виборчий кодекс передбачає 40% членів партії однієї статі. С. Калинів, членкиня «ЮрФем», вважає, що ці квоти повинні забезпечити жіночі конституційні права бути представленими нарівні з чоловіками в парламенті, а також вони не дискримінують жодну стать. Загалом такі квоти існують у понад 55 країнах світу, їх відсоток коливається від 30 до 50 [15].

Серед інших значимих квот варто згадати також ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні». Згідно з цим законом, держава гарантує особам з інвалідністю рівні права і можливості, для участі в економічній, політичній та соціальній сферах життя. Працевлаштування людей з інвалідністю – обов'язок роботодавців, передбачений ст. 12 Закону «Про охорону праці». На сьогодні встановлений норматив робочих місць для осіб з інвалідністю у розмірі чотирьох відсотків середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу за рік, а якщо працює від 8 до 25 осіб, – у кількості одного робочого місця [38].

20 червня 2022 року Україна виконала ще один значний крок на шляху до подолання дискримінації, ратифікувавши Стамбульську конвенцію. Стамбульська конвенція встановлює кримінальну відповідальність за психологічне, фізичне насильство, переслідування, сексуальне насильство, зокрема зґвалтування, сексуальне домагання, примусовий шлюб, каліцтво

жіночих геніталій, примусовий аборт та примусову стерилізацію. Може здатися з повної назви «Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами», що це стосується лише жінок, але це не так. У самій конвенції зазначено про кримінальну відповідальність партнера, тобто і чоловіка, і жінки, що робить документ законом, який захищає права людини [18].

Серед новітніх гендерних тенденцій є також вживання фемінітивів. Український правопис 2019 р. не встановлював нових правил, що регламентували б уживання фемінітивів, а тільки зафіксував давно усталені моделі їх творення. Попри це вже очевидні певні зрушення, так 3 серпня 2021 року президент України В. Зеленський підписав Закон, згідно з яким назва свята «День захисника України» змінена на «День захисників і захисниць України». Юристка О. Татарова говорить про це так: «Оскільки тривалий час доступ у світ чоловічих професій жінкам був закритий, статус поодиноких представниць цих професій позначався «чоловічим» терміном. Тепер доступ до професій жінок не є обмеженим, відповідно, настав час упроваджувати фемінітиви як підтвердження гендерної рівності» [39].

Тож говорячи про боротьбу з дискримінацією, ми зауважуємо, що Україна діє згідно з європейськими практиками. Ратифікуючи нові конвенції, впроваджуючи прогресивні закони, створюючи рівні можливості для всіх категорій населення, – українське суспільство доводить, що може змінюватись і реформуватись, спираючись на вплив країн, які вже пройшли ці важливі кроки.

1.2. Гендерна дискримінація в медійному контексті

Як ми вже виявили, дискримінація це обмеження певної соціальної категорії за деякими ознаками, які відрізняють їх від більшості. Раса, колір шкіри, національна або етнічна належність, стать, гендер і гендерна ідентичність, сексуальна приналежність, вік, стан здоров'я (зокрема,

належність до категорії людей з інвалідністю, ВІЛ-статусом), громадянство (або його відсутність), сімейний та шлюбний стан, соціальний, майновий стани, місце проживання, рід занять, вибір релігії, конфесійна та деномінаційна належність, філософські та політичні переконання, причетність до об'єднань громадян, рівень освіти, наявність судимості та досвід перебування в місцях позбавлення волі, мова – ось перелік ознак, за якими можуть дискримінувати людину.

За результатами опитування, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва та Центром прав людини ZMINA, ситуація з рівнем толерантності дещо покращилася за останні роки. Так, зокрема, люди стали з меншою готовністю обирати варіанти про обмеження прав різних категорій населення. Наприклад, відсоток людей, що проголосували не обмежувати права наркозалежних – 25.9, ЛГБТ-спільнот – 43.9, ВПО – 66.8% (рис. 1.2.1) [27].

Рис. 1.2.1. Ставлення до можливості обмеження прав людини певних груп

Гендерна дискримінація посідає не останнє місце серед видів утиску в нашій країні. Для визначення дефініції «гендерна дискримінація» необхідно спочатку дати тлумаченню поняттю «гендер», яке часто можуть плутати з біологічним терміном «стать». ВООЗ визначає гендер як «соціально сконструйовані характеристики жінок, чоловіків, хлопців та дівчат. Сюди входять норми, поведінка та ролі, пов'язані з тим, щоб бути жінкою, чоловіком, дівчиною чи хлопцем, а також відносини один з одним» [7]. Тобто на відміну від поняття «стать», яке є біологічним та визначається за допомогою статевих ознак особини, поняття «гендер» є, по суті, штучно створеним за допомогою впливу соціуму. Він формується саме під впливом упереджень та нав'язуванням певної моделі поведінки.

Гендерна дискримінація – це порушення прав людини за ознакою статі, ставлення чи сприйняття людини на основі категорії статі, а не за її індивідуальними якостями. Для того, щоб боротися з цим явищем, необхідно підтримувати гендерну рівність – це результат відсутності дискримінації тієї чи іншої особи за ознакою її статі. У цьому понятті можна виділити п'ять складових: права, можливості, цінність, ситуація чи наслідки, посередництво [7]. В словнику конфліктно-чутливої журналістики зазначено, що гендерна рівність означає наявність рівних умов для жінок і чоловіків у реалізації всіх прав людини та можливостей участі в політичному, економічному, соціальному та культурному розвитку, а також рівного користування його результатами.

У підручнику «Гендер для медіа» зазначено, що термін гендер виник наприкінці 1960-х років завдяки спробам подолати означені суперечності і знайти послідовніші інтерпретації норм культури [6]. До цього слово використовували в англійській мові для позначення граматичного роду – він, вона, воно. В Україні цей термін з'являється в 1990 році в словнику термінів і спочатку здавався дивним для вживання. Але чим більше його згадували

науковці та соціологи, тим краще сприймали люди, тож зараз це слово вже звичне для нашого суспільства.

Звісно, гендерна дискримінація стосується й чоловіків, але статистика говорить, що найбільш дискриміновані все ж жінки. Наприклад, жертвами домашнього насилля в 90% випадків стають саме вони. Важливим також є той факт, що 68% жінок, згідно з опитуванням, не вважають приниження за насильство [1]. Також неможливо виявити повністю масштаб проблеми, адже жертви насилля та дискримінації не завжди про це кажуть. Президент організації «Ла Страда Україна» К. Левченко стверджує, що лише 10-15% випадків насильства є зафіксованими в Україні [1].

Згідно з Global Gender Gap Index Україна посідає в рейтингу 74 місце серед 156 країн. Дані дослідження сформовані в чотирьох категоріях: «Економічна участь та можливості», «Реалізація в освіті», «Здоров'я та життєзабезпечення» і «Розширення прав та можливостей у політиці». Україна посідає 27 місце в категорії «Реалізація в освіті». У категорії «Розширення прав та можливостей у політиці» Україна йде на 103 місці, у категорії «Здоров'я та життєзабезпечення» – на 41, у категорії «Економічна участь та можливості» – на 44 місці [55]. Найгірша ситуація залишається в забезпеченні політичних прав жінок. Чим вища посада у політиці – тим менший там відсоток жіночої статі.

Іншим виявом дискримінації є рівень заробітної плати серед чоловіків та жінок. Зазначається, що згідно з українською державною статистикою, жінки отримують на сьогоднішній день у середньому на 22% менше, ніж чоловіки. Найбільша гендерна різниця існує наразі в таких сферах: промисловість (32%), фінансова діяльність (29%), діяльність у сфері культури та спорту, відпочинку і розваг (34%), надання комунальних та індивідуальних послуг (30%) [8]. Індекс гендерного розриву за 2021 рік також говорить про розрив у доходах близько 51% в Україні. Експерти Всесвітнього економічного форуму пов'язують цей розрив з такими факторами, як обмежений доступ жінок до фінансових

ресурсів, ринку капіталу та землі концентрація жінок у галузях з більш низькою заробітною платою, на низькооплачуваних посадах, подвійне навантаження жінок, що обмежує можливості професійного розвитку, змушує жінок працювати в режимі неповної зайнятості або за тимчасовими контрактами, а також з факторами дискримінації за ознакою статі та упередженим ставленням роботодавців під час працевлаштування жінок, визначення розміру заробітної плати, кар'єрного зростання [55].

М. Ворона в статті «Гендерні стереотипи: сутність, функції, та наслідки» виділяє класифікацію стереотипів щодо працевлаштування. Вона виділяє стереотипи положення та стереотипи поведінки. Перші також називають стереотипами роботодавця, який сприймає жінок як менш корисну робочу силу, оскільки їм потрібно поєднувати трудову діяльність із сімейними обов'язками, тобто від них меншою мірою слід чекати орієнтації на кар'єрне зростання та ін. Така установка роботодавця є дискримінаційною. Стереотип поведінки – це стереотип працівників. Оскільки жінки знають ставлення роботодавця до них і те, що змагатися з чоловіками у них практично немає можливості, вони вибирають діяльність, пов'язану з меншими трудовими зусиллями [5].

Крім того, обмежене представництво жінок на керівних посадах засвідчує, що стійка «скляна стеля» все ще існує. Не зважаючи на те, що на законодавчому рівні дорога до влади жінкам відрита – їх відсоток на керівних посадах в політиці майже у 8 разів менший. Про це говорить кількість депутаток у Верховній раді VIII скликання де серед 423 депутатів лише 53 жінки. В 2019 році серед 39 кандидатів в президенти України лише чотири кандидатки. Це лише один відсоток від загальної кількості. На сьогодні відсоток жінок в ВРУ лише 12,5. Жінки у КМУ – 15,5%, заступники віце-прем'єр міністрів/міністрів – 26,5% (рис. 1.2.2).

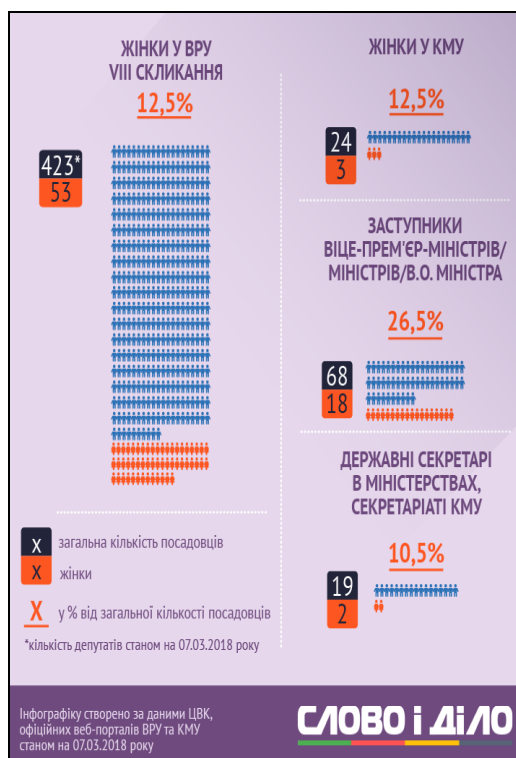

Рис. 1.2.2. Представництво жінок в українських органах влади

Попри те, що законодавство більше не розділяє професії на «чоловічі» та «жіночі», все ж заборонені професії досі існують. Наприклад, експерт з гендерних питань О. Суслєва зауважує, що у війську досі є низка «нежіночих» професій, затверджені наказами із грифом «з обмеженим доступом». Крім того, в Україні досі не дератифікована Конвенція Міжнародної організації праці 1935 року, яка забороняє роботу жінок під землею і в шахтах [4]. Також не варто забувати про приховану дискримінацію. Наприклад, в оголошеннях про роботу до жінок часто висувують додаткові критерії як вік, зовнішність та фігура, на посаду, де це взагалі не є важливим. Також до них частіше застосовують ейджизм, ніж до чоловіків.

Гендерна дискримінація стосується в більшості випадків саме жінок. На жаль, ми не можемо жити у відриві від реалій минулого. Багатовіковий патріархат не викоринити за якихось декілька десятків років. У роботі «Формування й тиражування гендерних стереотипів у соціумі» Ю. Маслова

визначає дві основні причини щодо дискримінації жінок у всьому світі: це релігія та стереотипи [25].

Згадуючи про релігію, то три найпоширеніші вірування в світі (християнство, іслам, та буддизм) визначають роль жінки як другорядну ту, що підпорядкована чоловіку. А найпопулярніша релігія України – православне християнство взагалі стверджує, що жінка породжена з ребра чоловіка та є спокусницею, творцем гріха у всіх його проявах. Поет письменник та перекладач О. Сливинський ділиться дуже цікавими спостереженнями: «В українській Вікіпедії я натрапив на факт, що жінки в Біблії рідко згадуються на ім'я. Лише 5,5-8% від загальної кількості всіх названих персонажів, чоловіків та жінок. Це при тому, що жінок в Біблії доволі багато... Коли я почав перечитувати Старий і Новий Завіт, то підтвердилось те, що я й підозрював. Вони всі десь на якихось узбіччях. Ніби якісь безіменні тіні проходять поза спинами персонажів чоловіків, дуже часто – прив'язані до чоловіків. Вони фігурують як «дружина Авраама», «дружина Лота», «дружина Мойсея», «дружина царя Давида» [43].

Іншою історичною передумовою такого сталого патріархального суспільства є політика Радянського союзу. Хоч жінки і працювали на заводах та підприємствах, мало хто дійсно посідав керівні посади. Також серед керівників комуністичної партії були, майже всі чоловіки, жінкам відводилися ролі секретарок та статисток, в крайньому випадку очільниць профспілок. О. Пагіря пише, що на відміну від західних держав, де процес емансипації був еволюційним, органічним і тривалим, сутність більшовицької гендерної політики зводилася до визнання механічної рівності між чоловіками та жінкам [31]. Попри важку, звісно малооплачувану працю на підприємстві, жінка також зобов'язана була піклуватися про сім'ю, зокрема бути успішною матір'ю, а також про людей похилого віку, адже це не «чоловіча справа». За сімейним законодавством СРСР 1968-го зазначено, що жінці «забезпечуються

необхідні соціально-побутові умови для поєднання щасливого материнства з усе більш активною і творчою участю у виробничому та суспільно-політичному житті». Попри це декретна відпустка жінки складала лише 112 днів. Це було зроблено для більшої експлуатації жінки, з розрахунком на економічне зростання. Зараз декретна відпустка триває до трьох років, при цьому взяти відпустку по догляду за дитиною може не лише мати, а й батько. Все, від способу заробітку до моди, було максимально наближене до чоловіка. Жінка не мала жодним чином підкреслювати свою сексуальність. Її поважали лише за умов, коли вона тяжко працювала на заводі чи підприємстві, якщо вона приймала рішення бути домогосподаркою та виховувати дітей, то наштотувалася на осуд суспільства, який вважав це «буржуазністю» та негідним радянської людини. Роль чоловіка була максимально спрощена, з мінімальним рівнем обов'язків. Все це наклало значний відбиток на українське суспільство. Прикладом може слугувати значна кількість жінок, які й досі заробляють на життя важкою фізичною працею, отримуючи мінімальну зарплатню, при цьому повністю беручи на себе сімейні обов'язки.

Третьою та найголовнішою причиною патріархального суспільства в Україні ми вважаємо саме стереотипи. Ролі, які нав'язує нам суспільство, цілком керують сучасним життям. Гендерні стереотипи – загальноприйняте оцінювання норм поведінки, схематизовані, спрощені уявлення про образи чоловіка і жінки, стандартизовані стійкі судження щодо моделей їхнього поведіння та рис характеру, яким відповідає поняття «жіноче» і «чоловіче» і які закріплюються у свідомості без урахування соціальних змін, суспільного розвитку і життєвих процесів, що відбуваються [6].

В статті «Особливості гендерного балансу в мас-медіа» О. Мельникова пише, що дисбаланс обумовлений закоренілими гендерними стереотипами у суспільстві. Жінки представлені в мас-медіа в образах бізнесвумен або працівниць зі сфери сервісу, чоловіки у якості експертів частіше коментують

соціально-політичні, економічні та інші проблеми [26]. С. Руденко також пише про те, що гендерно стереотипна категоризація має 2 рівні вияву: макро- і макрорівень. Гендерні стереотипи макрорівня – ментальний продукт тривалого культурно-історичного розвитку людства загалом і конкретної етнічної спільноти зокрема, що має полістадіальний характер, містить часові нашарування та елементи різних епох, тобто носить глобальний характер. Мікрорівень складається зі стереотипів повсякденної свідомості, які зазнають щоденного впливу різноманітних чинників, трансформуючись під їхньою дією, вбираючи нові елементи та змінюючи сенс, семантику або значущість інших [40]. Макрорівень – це те, що ми називаємо побутовим рівнем.

За дослідженням Л. Андрушко, доцентки кафедри філософії та політології Львівського державного університету внутрішніх справ, за останні десять років стереотипізація жінок на українському телебаченні посилилась. Жінка є або деталлю інтер'єру кухні чи дитячої кімнати, або сексуальним об'єктом [46]. Складно не погодитися з цією думкою, адже лише ввімкнувши телебачення ми бачимо найпопулярніші шоу: «Холостяк», що є одним великим прапором сексизму, «Супермама», яке створює образ жінки-домогосподарки, «Топмодель по-українськи», де дівчата є сексуальними об'єктами та оцінюються виключно за фізичною привабливістю, та «Від пацанки до панянки», де жінок конструюють за лекалами сторічної давнини, що називається «леді».

Варто також згадати про рекламу, де за 30-40 хвилин перегляду можна зібрати низку всіх існуючих гендерних стереотипів. За моніторингом 1 січня 2022 року Національної ради з питань телебачення та радіомовлення серед реклами 6 національних телеканалів 4,3% зафіксованих роликів мали ознаки гендерних стереотипів, заборонених законодавством [24]. Серед промоніторених роликів 22,6% мали гендерні стереотипи, інші 77,3% були гендерно збалансовані, з нейтральною лексикою (рис. 1.2.3).

Рис. 1.2.3. Гендерний баланс у телевізійній рекламі

Для наочного прикладу візьмемо рекламу заспокійливих ліків «Квайт». За 20 секунд хронометражу жінку показано не лише домогосподаркою та матусею, а ще й істеричкою, яка б'є посуд і не в змозі подолати стрес. У той же час чоловік спокійно грається за ноутбуком і «тарілку не помие і палець обпалець не ударить». Підсвідомо ми вбираємо в себе стереотип жінки-берегині домашнього вогнища та чоловіка-дитини, який не здатен ні з чим впоратися. До речі, беспорядні чоловіки – ще один гендерний стереотип на нашому телебаченні. Без нього не були би створені такі популярні та багатосезонні реалітішоу як «Міняю жінку» та «Хата на тата».

За визначенням О. Кісь, загалом найбільш популярні стереотипи щодо жінки – це «щаслива домогосподарка», «турботлива матуся», «жертва», «богиня», «прикраса», «сама природа», «дика кішка» [16]. Дослідниця також стверджує, що вибудовуючи образи ідеальних чоловіків та жінок, реклама конструює образи за принципом бінарних опозицій. Тобто жінки – традиційно фемінні, чоловіки – гегемонно маскулінні. Наприклад, до «жіночих» рис

характеру, включають «інтуїцію», «емоційність», «залежність», «пасивність», «стосунки» тощо. В той час на протигагу їм, суто «чоловічі» характеристики це «логічне мислення», «раціональність», «незалежність», «лідерство», «досягнення» (рис.1.2.4). Це створює враження, ніби жінки є підлеглими особами, життям яких керують чоловіки, а їх думки стосуються лише задоволення чоловічих потреб [16].

Гегемонна маскуліність	Традиційна фемінінність
логічне мислення	інтуїція
раціональність	емоційність
незалежність	залежність
домінування	підлеглисть
лідерство	пасивність
досягнення	стосунки
ризик	виваженість
агресивність	миролюбність
хоробрість	лякливість
стабільність	мінливість
фізична сила	фізична слабкість
орієнтація на роботу і кар'єру	орієнтація на сім'ю та дім
егоїстичність	жертвність
фінансова спроможність	тілесна краса
сексуальна активність	сексуальна чуттєвість
технології	природа
зрілість	молодість

Рис. 1.2.4. Риси, які реклама приписує чоловікам та жінкам за О.Кісь

За допомогою масмедіа у людей є чіткі уявлення про те, як має виглядати «справжня жінка» та «справжній чоловік». Вона – тендітна, сексуальна, гарна господиня, вірна дружина, чудова мати. Він – успішний, сильний, мисливець, господар, голова сім'ї, кар'єрист. Саме такі образи у нас асоціюються з традиційним, а отже, нормою.

Сучасні медіа створюють певні гендерні ролі. Гендерні ролі – це звична поведінка у певному суспільстві/громаді чи в іншій соціальній групі, яка визначає, яка діяльність, завдання та обов'язки сприймаються як чоловічі та жіночі. На гендерні ролі впливають вік, клас, раса, етнічна та релігійна

належність, а також географічне, економічне та політичне середовище. Зміни гендерних ролей часто виникають у відповідь на зміну економічних, природних чи політичних обставин, включаючи розвиток [6].

С. Оксамитна зазначає, що гендерні стереотипи як узагальнені уявлення про чоловіків і жінок виявляються насамперед як гендерно-рольові стереотипи, що стосуються прийнятності різноманітних ролей і видів діяльності для чоловіків і жінок, а також як стереотипи гендерних рис, тобто психологічних та поведінкових характеристик, притаманних чоловікам і жінкам [28]. Варто також наголосити, що серед біологічно зумовлені, а отже неможливими для протилежної статі є лише кілька ролей: вагітної жінки, матері, годувальниці груддю, дочки, дружини, бабусі тощо – для жінок та генетичного батька, чоловіка, сина тощо – для чоловіків. Все інше, це штучно сконструйоване уявлення про обов'язки чоловіка та жінки нашим суспільством. Створення гендерних ролей призводить до сексизму у медіа.

Основні прояви сексизму:

- еротизація – повне, або часткове оголення тіла чоловіка чи жінки, з метою привернути увагу до товару, закріпити у свідомості почуття бажання;
- об'єктивація, оречевлення – ситуація, коли жінку вважають об'єктом, не беручи до уваги її інтелект, моральні якості тощо. Жіноче тіло сприймають як товар;
- мачизм – надмірна маскулінність, яка стверджує, що чоловік має бути сильним, успішним, сміливим та агресивним. Він має також панувати над жінкою через свою фізичну перевагу. Табу на емоційність та слабкість;
- фейсизм – різне зображення чоловіка та жінки на екрані: в першому випадку акцент на голову та обличчя, у другому – на тіло [16].

Попри всю дискримінаційну практику, варто зауважити що Україна таки йде в напрямку до подолання цієї проблеми. На міжнародному рівні права жінки захищає Конвенція ООН про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо

жінок, де чітко зазначено що, поняття «дискримінація щодо жінок» означає будь-яке розрізнення, виняток або обмеження за ознакою статі, спрямовані на ослаблення чи зведення нанівець визнання, користування або здійснення жінками, незалежно від їхнього сімейного стану, на основі рівноправності чоловіків і жінок, прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадській або будь-якій іншій галузі. Документ було прийнято 1979 року і ратифіковано 189 державами в тому числі і Україною [18].

Цінними є також закони про запобігання сімейному насильству, гендерну рівність, про протидію дискримінації, скасування поділу на чоловічі та жіночі професії. Важливим кроком до демократизації нашого суспільства став стандарт щодо недискримінаційної реклами в Україні. Стандарт поширюється на різні види, форми та засоби реклами, у тому числі засоби масової інформації, які впливають на формування суспільного ставлення та моделей соціо - економічних відносин. В цих стандартах наголошено, що:

- реклама не повинна принижувати права чи применшувати значущість обов'язків, очікувань, відносин та суспільних ролей людей однієї чи іншої статі у відповідності до чинного законодавства України;
- реклама не повинна нав'язувати або пропагувати негативні стереотипи щодо соціальних та статевих ролей жінок і чоловіків;
- реклама не повинна пропагувати сексуальні образи та насильство;
- реклама не повинна нав'язувати або пропагувати негативні стереотипи, особливо відкритого або прихованого статевого змісту, щодо дітей, та не використовувати образи дітей у рекламі, не пов'язаній із сферою дитячого споживання або соціалізації, враховуючи обмеження дитячих пізнавальних здібностей, їх здатність адекватно оцінювати зміст реклами, та їх психоемоційну та соціальну вразливість [45].

Знищення патріархального суспільства – це складний та довготривалий процес. Для покращення гендерного балансу необхідно не лише вказівки згори, тобто закони від держави, а й заохочення населення, тобто громадські організації, що пришвидшують цей шлях.

В Україні є багато ініціатив від громадян, що опікуються ідеями гендерного питання, зокрема поширенням ідей фемінізму та толерантності, боротьбі проти дискримінації тощо. Згадаємо декілька з них: це «Всеукраїнське об'єднання жінок-депутатів», метою якого є консолідація зусиль жінок-депутатів різних рівнів; гендерний центр «Крона», робота яких це переважно інформаційно-просвітницька діяльність; об'єднання «Ділові українські жінки», членкині якого є успішні лідерки у різних сферах діяльності з активною життєвою позицією; громадська міжнародна правозахисна організація «Ла Страда – Україна» має гарячу лінію з питань запобігання торгівлі людьми, запобігання насильству та захисту прав дітей; Ліга захисту прав жінок «Гармонія рівних», що залучує небайдужих чоловіків та жінок до боротьби проти дискримінації; «STUDENA», яка займається втіленням культурно-просвітніх та правозахисних проєктів; Центр «Розвиток демократії», що сприяє розповсюдженню знань із захисту прав людини, поширенню демократичних практик, сучасних підходів публічного управління; «Жіночий ветеранський рух», який об'єднує жінок військових, ветеранок, добровольців, волонтерів і медиків. Рух було створено для того, щоб жінки-ветеранки отримали підтримку, можливість комунікації та спільноти [10]. Та ще багато інших, поширених і не дуже, нових і діючих, регіональних, всеукраїнських, європейських чи міжнародних організацій, які своїм існуванням доводять, що Україна впевнено культивує європейські цінності і стоїть на шляху толерантності, рівності й свободи.

РОЗДІЛ 2

ДИСКРИМІНАЦІЯ У МЕДІА: ОСНОВНІ ПРОЯВИ

2.1 Регуляція діяльності медіа щодо гендерної дискримінації

На сьогодні точної статистики щодо випадків дискримінації в Україні не існує. Такі випадки не фіксують, часто через це зменшується масштаб проблеми. За словами І. Федорович, співкоординаторки Коаліції з протидії дискримінації в Україні, прийнятий у жовтні 2012 року закон «Про засади запобігання та протидії дискримінації» потребує кардинальних змін. Створений поспіхом, закон не містить дієвого захисту для жертв дискримінації, а також порядку оскарження дискримінаційних дій. Таким чином казати про відстоювання своїх прав та отримання сатисфакції на разі не є можливим.

Схожу думку у своїй праці висловлює Д. Косінова і А. Паліюк, які стверджують, що на жаль, досконалість правових конструкцій, якими закріплюється рівність усіх через заборону дискримінації, на практиці виявляється доволі недосконалою, саме в контексті реалізації вищезазначеної заборони [21]. Для того, щоб наші закони стали дієвими, необхідно повністю переробити їх сутність: визначити точні ознаки дискримінації, розробити систему обмежень та покарань за порушення, підняти їх до європейської судової системи, де рівність та права людини мають пріоритетне значення в суспільстві. А. Паліюк також зазначає, що примітним є те, що дискримінаційне ставлення може бути наявне в законодавстві, через що ця дискримінація відображається на реальному житті людей [21]. На жаль, загальний рівень толерантності низький не лише на суспільному а й на рівні представників органів влади, як місцевої так і національної.

Та варто зауважити, що в Україні високий рівень авторитету громадських організацій. Такі організації часто є регуляторами сучасних медіа. Наприклад, «Детектор медіа» постійно проводить дослідження щодо гендерної

дискримінації, відкрито говорить про сексуальне виховання аудиторії, критикує та засуджує сексизм. Головою ГО «Детектор медіа» та шеф-редактором порталу є Наталія Лигачова. Слоган — «Watchdog українських ЗМІ».

27 вересня 2023 було опубліковане ґрунтовне дослідження щодо російської гендерної дезінформації. За допомогою машинного навчання та елементів штучного інтелекту «Детектор медіа» проаналізував понад 45 тисяч дописів в українському та російському сегментах Фейсбука, Ютуба, Телеграма, Інстаграма і Твіттера. Було виявлено, що росіяни часто упереджено ставляться до жінок, причому не лише до українок. Для них характерні такі вислови, як «жінка має бути на кухні», «б'є – значить любить» тощо. Також часто вони дезінформують щодо українських жінок, які покинули територію країни і виїхали за кордон задля своєї безпеки. Навішують ярлики, називаючи «хохлушками», «проститутками» та інше. Створюють наратив, що жінки-біженки виїхали не заради спасіння та допомоги, а щоб створити собі кращі умови для життя, знайшовши в Європі чоловіка, забувши про війну в Україні. Беззаперечно, це створює негативний образ сучасних українок. Росіяни також у своїх постах виправдовують сексуальні злочини щодо українських дівчат та закликають не «робити з них жертв». Ще один популярний міф – це нібито президент Зеленський спеціально продає українок до сексуального рабства в Європі. Детектор також виявив топ найбільш поширених фраз росіян щодо українок, які принижують наших жінок, нівелюючи їхні досягнення. Найпопулярніші звісно «хохлушка» та всі епітети пов'язані з цим: «тупа», «лінива», «повія» тощо [47]. Загалом середній образ української жінки показано на інфографіці від Детектору – вона хамувата, чоловікоподібна, брехлива, ласа до грошей, слабка, скандалістка (рис. 2.1.1).

Рис. 2.1.1. Портрет української жінки очима росіянина

Іншим відомим прикладом боротьби «Детектору медіа» проти дискримінації є не лише дослідження на цю тему, а й прояв спротиву поширення сексизму в медіа. Так, вони створюють регулярні моніторинги контенту українських видань та телеканалів на дотримання етичних стандартів журналістики. У статті «Чи є ваша журналістика гендерночутливою? Пояснюємо, що це таке» журналістка О. Горчинська аналізує медійний контент. Вона зазначає, що стереотипів у гендерному контексті чимало і стосуються вони і жінок, і чоловіків. Наприклад, стереотипи про певні соціальні ролі – очікування щодо того, як мають поводитися чоловіки та жінки відповідно. Це сумнозвісний поділ на чоловіка-«добувача» та жінку-«берегиню». В цій парадигмі головне завдання чоловіка – заробляти гроші й бути головним у родині. При цьому вона також наводить позитивні приклади висвітлення цього питання, згадуючи запорізький проєкт «Неначасі» та діяльність громадської організації «Gender Z» [9].

Сама організація «Детектор медіа» також поширює просвітницький контент, що вчить правильно писати на чутливі теми. Наприклад, матеріал «Як медіа пишуть про злочини ненависті: робота над помилками» надає основні рекомендації сучасним журналістам, що пишуть про ЛГБТ, національні меншини, релігійні конфесії тощо:

- 1) не супроводжуйте матеріали зображеннями, що несуть стереотипи;
- 2) давайте слово потерпілим і правозахисникам;
- 3) обговорюйте з редакцією, чи потрібно давати слово нападникам;
- 4) не підміняйте баланс думок технічним поданням сторін конфлікту;
- 5) дотримуйтесь Кодексу журналістської етики [35].

Ще одна відома організація, що досліджує дискримінацію в медіа – це Інститут масової інформації. Їхня діяльність присвячена викриттю фейків і дезінформації, протидії сексизму та гендерній нерівності, політичній заангажованості та джінсі, захисту прав людини, просвітницькій діяльності загалом тощо.

За останнім дослідження ІМІ за четвертий квартал 2022 року виявлено, що в середньому онлайн-медіа цитують експерток лише у 12,5% матеріалів. Таких низьких показників Інститут не фіксував із 2014 року. Жінки як героїні зараз згадуються в 33% матеріалів, тоді як чоловіки – в 67% матеріалів онлайн-медіа. У порівнянні з минулим кварталом відсоток присутності героїнь дещо збільшився – на 3% [4]. У дослідженні також зафіксовані теми, в яких найчастіше виступають жінки та чоловіки як герої, та як експерти, найбільше експерток було залучено на сайті «Суспільне.Новини» (43%). В інших медіа в середньому цей показник становить від 5% до 14%. Найнижчий показник присутності жінок-експерток зафіксовано на сайті «Гордон» (5%)[4]. Теми, які зараз найчастіше коментують жінки-експертки, такі: міжнародна тематика – 48,4%, війна – 10,9%, виживання, гуманітарна катастрофа й наслідки війни – 9,4%; економіка й бізнес – 7,8% та кримінал 6,3% (рис. 2.1.2).

Рис. 2.1.2. Теми, які найчастіше коментують жінки-експертки

У матеріалі «Тісні бікіні українських новин. Дослідження сексизму онлайн-медіа» було обрано 25 медіа, найпопулярніших за даними різних систем, та тих, що входять до регулярних моніторингів ІМІ як члени Медіаруху. 28% медіа, які ввійшли до моніторингу, мали сексистські та принизливі дискримінаційні меседжі. Найчастіше медіа публікували принизливі повідомлення щодо жінок. Що стосується чоловіків, то дискримінаційні стереотипи щодо них трапляються майже у 80 разів менше, ніж стосовно жінок. В українських медіа лише 1,2% матеріалів мали сексистські стереотипи щодо чоловіків [46]. У дослідженні зазначається, що медіа часто не гребують брати фото жінок з їх соцмереж та підписувати різними вигаданими образливими написами. Нерідко стосовно новин щодо героїні жінки додають в заголовок такі слова: бікіні, міні, мінібікіні, груди, сідниці, осідлала, ліф, тісний, мокрий, звабливий, топлес, кішечка, глибоке, купальник, соски, пружні, мікротрусики, грайлива [46]. При цьому самі новини

висмоктані з пальця та не несуть в собі жодного фактологічного чи інформаційного навантаження.

Ще одним прикладом дискримінації жінок можна назвати дослідження ІМІ щодо привітань політиками зі святом Міжнародного жіночого дня. Так, щоб з'ясувати, наскільки живучі стереотипи про 8 березня в українському суспільстві, Інститут масової інформації та «Детектор медіа» на замовлення Національного Демократичного Інституту провели моніторинг контенту соціальної мережі Facebook, сформувавши вибірку з політиків та посадовців найвищого рангу й публічних людей, яких можна вважати лідерами думок. Виявилось, що найпоширеніші стереотипи – це «свято весни» та «справжня жіночність». У більшості дописів акцент змістили на радість свята «весни та краси» та приписали жінкам чоловічі очікування «бути красивою», «тендітною», «надихати» та «залишатися берегинею» [46]. Це вказує на те, що навіть лідери думок в Україні не дуже розуміються, про що взагалі свято 8 березня та які ідеї фемінізму воно в собі несе.

Згідно з дослідженням щодо гендеру в медіа ІМІ виявило: у 43% новин українських ЗМІ наявні дискримінаційні висловлювання. Найчастіше це сексизм щодо жінок – 22%, ще дискримінація за ознакою нерегульованого перебування особи в країні – 12%. Моніторинг також показав, що в 27,9% матеріалів про розслідування злочинів порушено презумпцію невинуватості. Окрім сексизму, 12% новин містили дискримінацію за ознакою нерегульованого перебування особи в країні («нелегальні мігранти»), 3% – дискримінацію за ознакою віку, 1% – за ознакою відсутності в особи підтримки вакцинації проти COVID-19, 5% – дискримінаційні твердження за іншими ознаками, зокрема щодо ромів, трансгендерних людей, бездомних та людей у стані алкогольного сп'яніння. Директорка ІМІ О. Романюк розповіла, що для аналізу обрали чотири особисті права: право на свободу та особисту недоторканність, презумпцію невинуватості, заборону дискримінації, свободу

думки, совісті та релігії [4]. Це говорить про низький рівень щодо дотримання журналістських стандартів і етичних норм, серед яких заборона дискримінації, дотримання балансу думок тощо.

Інститут масової інформації проводить анонімні дослідження і серед самих журналістів. Так, результати анонімного адресного опитування медійників, яке було проведено ГО «Інститут масової інформації» 2021 року, вказали що 78% журналістів, які не стежать за балансом чоловіків і жінок у своїх матеріалах, аргументували це тим, що для них важливі спеціалісти, а не їхня стаття. Ще 7% заявили, що не бачать проблеми, бо медіа достовірно відбивають картину з балансом у суспільстві. 5% респондентів-медійників, які не стежать за балансом, вважають, що жінки і чоловіки мають свої ролі й гендер нам «штучно нав'язує Захід» [2]. Таким чином, бачимо, що не лише суспільство не розуміє проблеми гендерної дискримінації, а й самі журналісти не надто опікуються цим дражливим питанням. Більшість із них, не хочуть заглиблюватись в тему, продокуючи усталені стереотипи, вживаючи нетолерантну лексику, або взагалі відсторонюючись від матеріалів, що згадають тематику гендеру, ЛГБТ, захисту прав жінок, національних меншин тощо.

ІМІ також періодично робить дослідження щодо висвітлення ЛГБТ у медіапросторі України. Вони виявляють дискримінаційні вислови у різних виданнях, рахують відсоток новин про ЛГБТ із загальної кількості тощо. Так, в матеріалі «Прайду не буде – і в українських медіа теж. Моніторинг висвітлення ЛГБТ+ в онлайн-медіа» зазначено, що за рейтингом ILGA-Europe, Україна посіла 40-ве місце із 49 європейських країн за рівнем забезпечення прав сексуальних меншин у Європі. Наразі в Україні «індекс добробуту та толерантності» дорівнює тільки 18,02%. Гірше, ніж у нас, – в Росії та переважно в країнах колишнього СРСР. За період моніторингу (з 1 травня до 15 червня включно) у 20 загальнонаціональних онлайн-медіа експерти ІМІ

зафіксували 212 матеріалів, що стосувалися ЛГБТ+. Кожен третій матеріал стосувався ЛГБТ-спільноти загалом (65,6% від кількості матеріалів), які увійшли в моніторинг. Кожен п'ятий матеріал – про трансгендерних осіб (19,3%). Про геїв писали лише у 8,5% матеріалів. Водночас у медіа вперше з'явилися згадки про небінарних осіб – 2,8% (в попередні роки моніторингу ІМІ такого не фіксував). Найменше згадок було про бісексуалів (1,9%) та лесбійок (1,4%) [35] (рис 2.1.3).

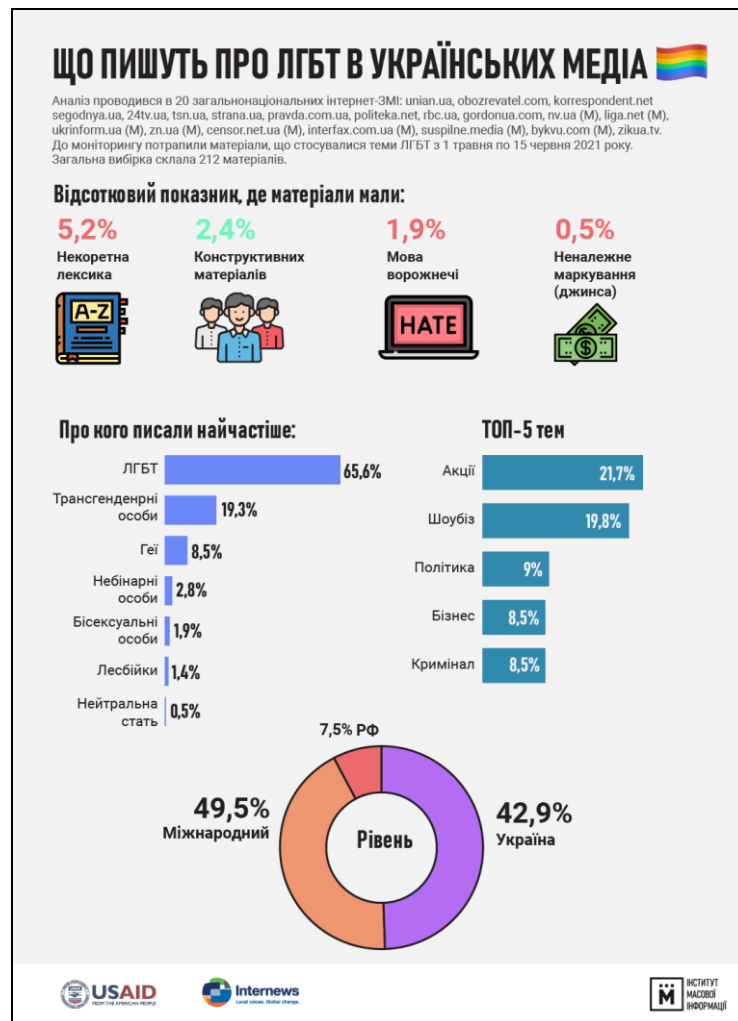

Рис. 2.1.3. Згадування ЛГБТ-спільноти в українських медіа

Ще одна нещодавно створена громадська організація – Центр прав людини ZMINA, що працює у сфері захисту свободи слова, свободи пересування, протидії дискримінації, попередження тортур і жорстокого

поводження, боротьби із безкарністю, підтримує правозахисників і громадських активістів на території України, включаючи окупований Крим, а також захищає осіб, які потерпіли в результаті збройного конфлікту в Україні. Організація проводить інформаційні кампанії, освітні програми, займається моніторингом та документуванням випадків порушень прав людини, готує дослідження та аналітику і добивається змін завдяки національній та міжнародній адвокації [29].

Зараз вони займаються захистом прав українців, які постраждали в наслідок повномасштабного вторгнення Росії. Стаття П. Вернигор «Важливо, щоб ми не тільки перемогли велику Росію, але й не стали маленькою Росією. Яким був 2022 рік для правозахисників (і які правові проблеми вони виявили)» акцентує увагу на важливих на сьогодні проблемах, які українці ще мають усвідомити і вирішити. Зокрема важливе питання щодо реінтеграції окупованих територій, адже Україн тимчасово втратила 1/5 своїх територій. Також постає питання щодо розслідування військових злочинів, які є ще з 2014 року, але до 24.02 ігнорувалися і велися за статтями КК про вбивство, згвалтування тощо. Зараз ми у цьому контексті переймаємо практику європейських судів. Правозахисниця А. Луньова стверджує, що коли йдеться про вчинення масових воєнних злочинів, не всі злочинці сядуть до в'язниці: хтось не доживе до кінця війни, дехто сховається. Але можливо, що і через 50 років їх притягнуть до відповідальності – як нині судять працівників німецьких концтаборів, яким уже по 90 років [23].

Із початком війни також чітко окреслилась дискримінація щодо ЛГБТ-спільнот. Так, багато з них взяло до рук зброю або почали волонтерити та зробили при цьому камінгаут. Це призвело до того, що суспільство почало розуміти, що всі уявлення про ЛГБТ були просто стереотипами, а насправді це такі самі люди, які повинні мати такі ж рівні права. Тому постало питання щодо легалізації одностатевих шлюбів. Участь ЛГБТК-спільноти у війні зумовила

появу петиції про легалізацію одностатевих шлюбів (вона набрала потрібну кількість голосів) і нормалізацію певних прав та законів, адже ЛГБТК-персони не мають таких самих преференцій, як гетеросексуальні люди (наприклад, партнер чи партнерка не може поховати тіло коханої людини). У відповідь на петицію Президент України закликав уряд розробити законопроект про узаконення цивільних партнерств – неповноцінної, але альтернативи шлюбу [35]. Правозахисники дискутують чи є це маленьким кроком вперед, чи повернення на крок назад, адже цивільні партнерства не надають рівних прав, які мають різностатеві пари у законному шлюбі. Але перевагою є вже те, що це питання порушується і висувається для обговорення. Цілком можливо, що після закінчення війни депутати нового скликання не будуть говорити про «традиційні цінності», «нормальну орієнтацію», «споконвічний український матриархат» та інші некоректні, нетолерантні та науково не обгрунтовані речі.

Громадські організації Детектор медіа, Інститут масової інформації, Центр правозахисників ZMINA створюють просвітницький контент для боротьби проти дискримінації. Постійний моніторинг медіа за дотриманням стандартів, соціологічні опитування населення дають змогу хоча б частково бачити дискримінаційні практики, більшість яких закон зафіксувати не може. Також ці організації здійснюють просвітницьку діяльність за підтримки європейських та американських фондів, у випадку, коли у держави на це бракує бюджету. Важко переоцінити важливість діяльності цих організацій для захисту прав та свобод людини, зокрема соціальних меншин в Україні.

2.2 Прояви гендерної дискримінації у новинах на регіональному телебаченні Запоріжжя

Для дослідження запорізьких телеканалів було обрано метод моніторингу, як одного з найпопулярніших методів дослідження ЗМІ. Ми обрали три телеканали з різними типами фінансування: «Алекс» як комерційний телеканал,

«Суспільне Запоріжжя» як суспільний мовник і «МТМ» як приклад муніципального телебачення. Моніторинг здійснювався на основі підсумкових випусків новин з 01.09.2022 по 01.11.2023 року. Цей часовий проміжок обумовлений початком телевізійного сезону.

Телеканал «Алекс» почав мовити на території Запорізької області з 1995 року. Зараз він позиціонує себе як «сімейний телеканал» для жителів Запорізького регіону. Ми проаналізували 16 підсумкових випусків новин тривалістю від 21 до 27 хв хронометражу. З них було виокремлено новинних 162 сюжети тривалістю від 30 сек до 180 сек. Підсумкові новини традиційно починаються з рубрики «Хроніки війни», яка триває від 4 до 6 хв та розповідає про події на запорізькому напрямку війни. Дається короткий звіт щодо останніх подій на запорізькому напрямку війни: скільки знищено техніки ворога та скільки загинув серед росіян. Далі йдуть зазвичай репортажі про Оріхів, або про райони Запоріжжя в яких ворог знищив інфраструктуру та кількість жертв і постраждалих. Обов'язково один з сюжетів присвячений волонтерству: чи допомога ЗСУ, чи дітям, постраждалим внаслідок війни, чи ВПО, чи тваринам тощо. Наприклад в новині «Запорізькі волонтери кінологи отримали нагороду за свою службу» за 30.10.2022 цілком дотримано гендерний баланс. Для надання коментару було взято двох героїв: Євгена Михайлова – керівника запорізького клубу службового собаківництва, та Ксенію Великжанову – інспекторку-кінологиню ГУ НП а Запорізькій області. Хоч її регалії підписано і без фемінітивів (рис. 2.2.1).

Ще одною популярною темою для висвітлення новин у період нашого моніторингу була радіаційна небезпека. Внаслідок російського терору декілька репортажів було присвячено діяльності МАГАТЕ на Енергодарівській атомній електростанції, а також освітнім репортажам з цивільного захисту населення під час радіаційної небезпеки. У цей період героєм новин був Рафаель Гроссі –

голова МАГАТЕ, а також Президент Володимир Зеленський «Як відбувається візит МАГАТЕ на ЗАЕС» за 01.09.2022 р.

Рис 2.2.1. Кадр з сюжету телеканалу «Алекс»

Обов'язково один сюжет підсумків присвячено медицині та охороні здоров'я. Проблематика різна: від медиків-волонтерів та медиків на фронті, до вірусологів, які надають коментар щодо ГРВІ. Сюжет «Запорізькі лікарі закликають вакцинуватися від грипу» (20.09.2022 р.) використовує за основу коментар Олени Зеленухіної, завідувачки вірусологічної лабораторії «ДУ «Запорізький обласний центр контролю та профілактики хвороб МОЗ України», яка розповідає про циркуляцію грипу та ковіду в передзимовий період.

В середині випуску короткий блок, присвячений світовим новинам та новинам з інтернету. Останні хвилини випуску завжди присвячені темі спорту, зокрема досягненням запоріжців. У підсумковому випуску новин за 10.09.2022 р. начальниця управління молоді, фізичної культури та спорту Запорізької ОВА Наталя Власова розповіла як проходять тренування, а головне спортивні змагання в умовах війни, наскільки вони готові до повітряних тривог та як підтримують бойовий дух своїх спортсменів (рис. 2.2.2).

Рис. 2.2.2. Кадр з сюжету телеканалу «Алекс»

Серед усіх випусків кількість героїв-чоловіків склала 91 людину, героїв-жінок – 82. Чоловіків експертів – 54 особи, жінок – 16. Теми, які найчастіше коментували експерти-чоловіки, – це війна (23 рази), політика (10 разів), економіка (9 разів), питання цивільного захисту (5 разів), все інше (культура, спорт, екологія) – (15 разів). Теми, в яких найчастіше було залучено експерток, – це волонтерство (5 разів), кримінал (3 рази), соц. захист (3 рази), освіта (2 рази), все інше (3 рази). Тому можна стверджувати, що війна на телеканалі «Алекс» має суто чоловіче обличчя, адже жодної жінки-експертки з даної теми в новинах не зустрічається. Постійні герої рубрики «Хроніки війни» – це речник генштабу ЗСУ О. Штупун та речник ОК «Південь» В. Назаров. При цьому в опитуваннях запоріжців більшість коментарів надають саме жінки. Наприклад, до опитування «Щодо довіри до влади» було залучено 7 запорожців, з них 5 – це жінки, 2 – чоловіки. У ще одному опитуванні за 21.10.2022 р. «Щодо можливої евакуації з міста» було 6 жінок, зокрема коментарі від матерів, що евакуюються, та 3 чоловіків.

В одному з матеріалів було виявлено об'єктивацію жінки. Так, в новині про фітнес за 05.09.2022р. серед двох тренерів, чоловіка та жінки, лише дівчина була одягнена в короткий топ. При цьому хлопець був у менш обтислому одязі (рис. 2.2.3).

Рис. 2.2.3. Кадр з сюжету телеканалу «Алекс»

Варто також зазначити, що журналісти телеканалу свідомо ігнорують використання фемінітивів у своїх текстах. Хоча використання фемінітивів носить рекомендаційний характер, багато українських медіа вже давно активно їх використовують. Натомість «Алекс» вживає сталі конструкції суто чоловічої форми не лише в своїх синхронах, а й при згадці регалій посадовців та експертів. Наприклад, часто вживається слово «начальник» замість «начальниця», або «директор», замість «директорка» (рис. 2.2.4).

Рис. 2.2.4. Кадр з сюжету телеканалу «Алекс»

При цьому на телеканалі не виявлено сексизму чи фейсизму. Жінку не використовували в репортажах як об'єкт для привернення уваги, їх знімали у тих же ракурсах (торс, голова, обличчя), що й чоловіків.

Слід додати, що колектив редакції інформаційного відділу телеканалу також не має гендерного балансу. Серед 9 журналістів, які працюють в інформаційному відділу, є лише один чоловік. Головний редактор відділу новин є Ольга Лебедева.

Загалом телеканалу не вистачає балансу саме серед експертів, адже хоч героїнь в новинах і вистачає, все ж професійну думку частіше надають висловлювати саме чоловікам.

Телеканал Суспільне – це українська суспільна телерадіокомпанія, до якої входять загальнонаціональні телеканали «Перший», «Суспільне Культура», «Суспільне Новини», радіоканали «Українське радіо», «Радіо Промінь» і «Радіо Культура», 24 регіональні філії, а також діджитал-платформи, серед яких інтернет-ЗМІ «Суспільне Новини» та «Суспільне Спорт». «Суспільне Запоріжжя» – філія Національної суспільної телерадіокомпанії України з 2017 року. Телеканал фінансується за Державного бюджету України, а також з місцевих бюджетів, абонентської плати та інших не заборонених законодавством надходжень. Державні органи не мають права втручатися у програмну політику компанії [12].

Підсумкові випуски новин на Суспільному є щоденними, тривають від 15 до 20 хв. Загалом ми проаналізували 30 щоденних випусків, це загалом 153 сюжети, хронометраж яких від двох до чотирьох хвилин. Моніторинг виявив кількість чоловіків та жінок в етері. Чоловіків та героїв – 167, жінок – 228. Експертів чоловічої статі – 73, жіночої – 35.

Суспільне часто показує позитивні сюжети щодо жіночої сили, наприклад, експерткою в одному з сюжетів підсумкового випуску була Наталія Соловйова волонтерка патронатної служби «Азов» (рис. 2.2.5).

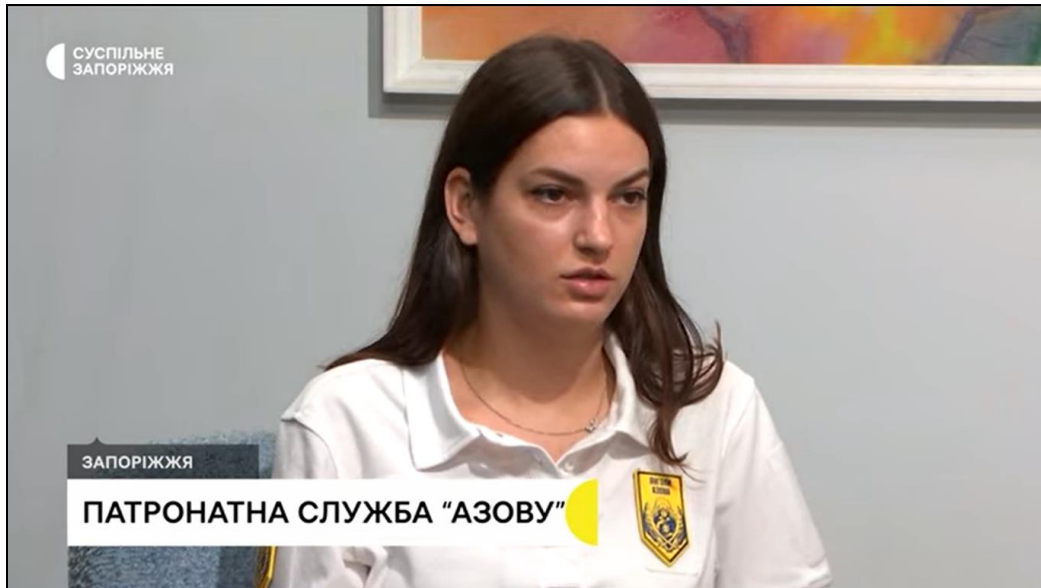

Рис. 2.2.5. Героїня сюжету Суспільне Запоріжжя Н. Соловйова

Таким чином показано, що жінки в Україні на рівні з чоловіками несуть спротив російській агресії, розвінчуючи міфи про, що всі українки – слабкі біженки.

Журналісти не оминають також тему жінок ВПО. У сюжеті «Вимушені переселенки розповіли про життя в окупації та евакуацію до Запоріжжя» за 09.09.2022 р. є три героїні: Анастасія Котелло, Олена Миргородська, Світлана Малюгіна. Жінки розповідають про свій шлях до Запоріжжя, кожна щось залишила, хтось не зміг виїхати разом з чоловіком, хтось просто полишив дім та господарство. Попри це сюжет позитивний, без сліз та жалю.

Серед позитивних сюжетів, які створенні для покращення образу сучасної успішної жінки, варто згадати новину від 14.10.2022. «В Запоріжжі презентували книгу про легендарних жінок краю», де показано жінку як професіонала своєї справи. Зокрема героїнями сюжету обрано редакторку книги, яку презентували, а також радницю міського голови з питань медицини. Ще один наочний приклад успішної жінки, спортсменки, бізнес-леді та мами демонструє героїня рубрики «Переможці» на «Суспільне Запоріжжя». В матеріалі під назвою «Тренерка зі стрільби з луку Ірина Приходько» від 17.10.2022 р. розповідає про історію свого успіху. Зараз вона не лише

спортсменка в минулому, а й тренер для своїх власних дітей, що виховує в них жагу до перемоги. До речі, журналісти каналу для репрезентації жінки активно використовують фемінітиви. Наприклад, у сюжеті «Запоріжці виступають проти закриття першої дитячої лікарні» в титрах вказано «медична директорка 1 дитячої лікарні» (рис. 2.2.6).

Рис. 2.2.6. Кадр з новини на телеканалі Суспільне Запоріжжя

Загалом «Суспільне Запоріжжя» показує образ сучасної жінки, яка є професіоналом своєї справи на рівні з чоловіками навіть у патріархальному суспільстві. Також ми вважаємо прогресивним використання постійних фемінітивів «лікарка», «членкиня», «наукова кандидатка» тощо.

Власником КП «Муніципальна телевізійна мережа» (Телеканал МТМ) є Запорізька міська рада. До 24 лютого 2022 р. телеканал мав назву «Z», що означало першу літеру назви міста Запоріжжя. Щоб не асоціювати свою діяльність з фашистською символікою Російської федерацією, телеканал змінив назву на МТМ. Ми проаналізували 61 щоденний випуск новин під назвою «На часі». Середня тривалість одного випуску від 18 до 24 хв. У цих матеріалах було виявлено 55 героїв сюжетів чоловічої статі, 43 – жіночої. З них експертів чоловіків – 36, жінок – 21. Найчастіше на один сюжет припадає мінімум два коментаторі від чоловіків та один від жінки.

В усіх без винятку сюжетах були використані фемінітиви для посад, які обіймають жінки. Наприклад, часто зустрічаються слова «волонтерка», «співкоординаторка», «речниця» та ін. У сюжеті про перевірку пунктів незламності застосовано одразу два фемінітиви «педагогиня-організатор» та «чергова» (рис. 2.2.7).

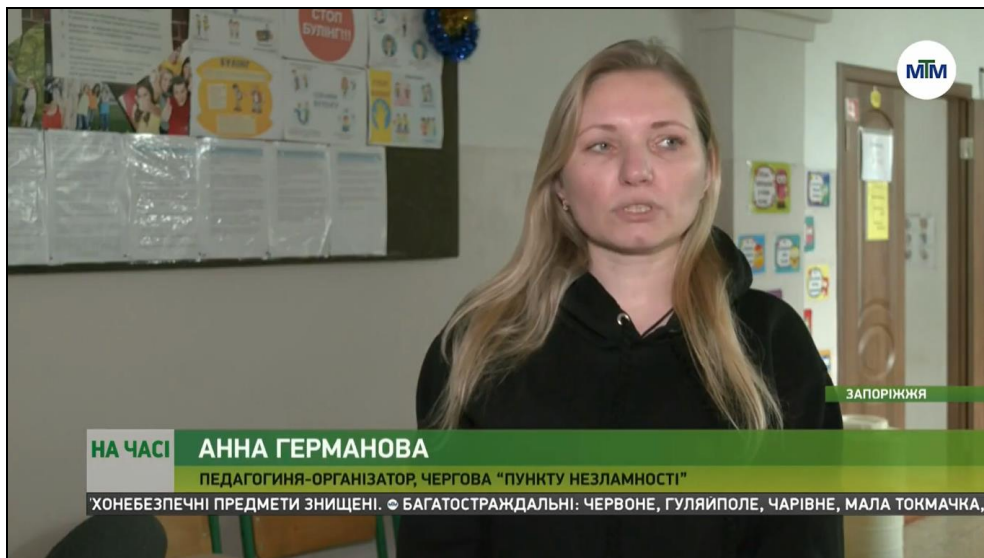

Рис. 2.2.7. Приклад вживання фемінітивів на МТМ

При цьому доволі мало експертток було саме з питань війни – лише три коментарі від працівниць ЗСУ та поліції. В цій царині переважають чоловіки. Попри це, питання, пов’язані з медициною, широко коментують жінки, зокрема ми нарахували 8 коментарів від жінок, що працюють в сфері охорони здоров’я. Також 6 жінок представляли свою експертну думку з питань навчання та освіти. Цікавим виявився сюжет, про Другу історичну козацьку конференцію в Запоріжжі. Там взято коментар у двох чоловіків та двох жінок, тобто співвідношення 50/50.

У сфері медицини частіше обирають жінок для коментування подій. Їх використовують не лише як героїнь, а й як експертток у галузі психології, вірусології тощо. Наприклад, у сюжеті «Щоденний стрес» за 06.10.2022 р. Марина Желтова, практична психологиня, надає поради щодо дій під час

панічних атак, а також розповідає про дихальні вправи, які допомагають долати стрес (рис. 2.2.8).

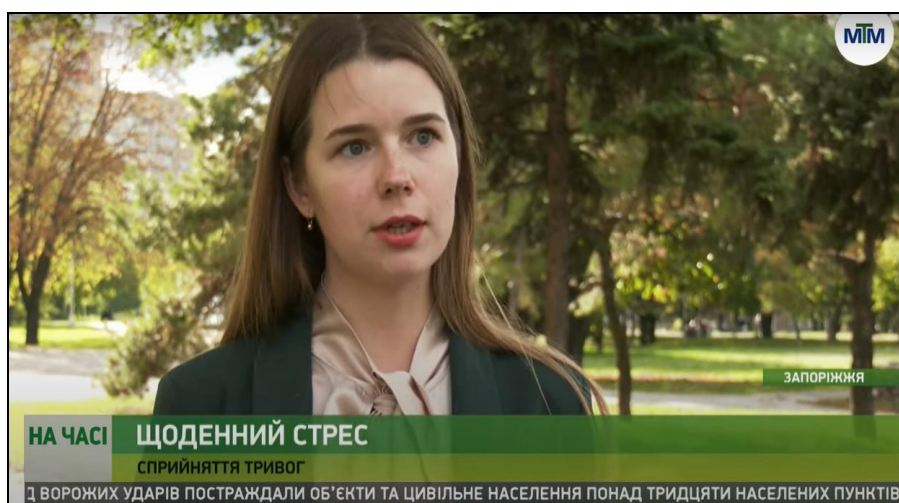

Рис. 2.2.8. Кадр з експерткою на телеканалі МТМ

Загалом МТМ часто намагається дотримуватись цього балансу і запрошують жінок якщо не в якості експерток, то як героїнь матеріалів. Варто також зазначити, що на телеканалі працюють не лише ведучі та журналістки, а й оператори, раніше це вважалося суто чоловічою професією.

Для більшої зручності осягнення результатів моніторингу було зведено в таблицю (Табл. 2.2.1).

Таблиця 2.2.1

Присутність героїв/нь, експертів/ок у телевізійних сюжетах запорізьких телеканалів

Назва телеканалу	Алекс	Суспільне Запоріжжя	МТМ
К-ть сюжетів	162	153	61
Герої чоловіки	91	167	55
Героїні	82	228	43
Експерти	54	73	36
Експертки	16	35	21

Зазначаючи особливості згадування чоловіків, то основним проявом дискримінації може бути мачизм. Підкреслення маскулінності також негативно впливає на образ сучасного чоловіка. Загалом, зважаючи на запровадження військового стану, телеканали показують українських чоловіків, що захищають нашу землю лише з позитивного боку, тільки сильними та незламними. Ми вважаємо, що це логічно і слугує підняттю віри в перемогу. При цьому є сюжети, які показують і емоційну складову чоловіків. Так на ТК Алекс є сюжет «Врятовані тварини» за 20.10.2022 р., в якому показано, як працівники ДСНС рятують тварин з-під завалів будинку. Таким чином образ чоловіка «захисника» на сьогодні міцно вкорінився в українському середовищі.

Якщо говорити про роль жінки, то вона стала більш різноманітною. Помітні коментарі жінок і в традиційно чоловічих сферах як спорт та економіка. Гарний гендерний баланс у сфері культури та освіти, адже в Запоріжжя багато активісток та громадських діячок, що намагаються розвивати регіон в цьому напрямку. Окремо зауважимо про підняття авторитету жінки у сфері бізнесу, декілька сюжетів присвячено героїням, що відкрили або розширили свою справу після початку війни.

Загалом ми виявили, що на телеканалах бракує жінок саме як експерток, а не героїнь сюжетів. Запоріжанки часто охоче йдуть на контакт в опитуваннях, але не завжди про них згадують, коли йдеться про високі посади та серйозні теми, зокрема політичні чи військові. Ми також вважаємо, що використання фемінітивів телеканалами «Суспільне Запоріжжя» та МТМ позитивно впливає на імідж медіа. Натомість телеканал «Алекс» не керується рекомендаціями щодо гендерного маркування.

ВИСНОВКИ

Вчені по різному трактують поняття дискримінація. Узагальнюючи дефініцію, науковці розглядають це явище з позиції порушення прав людини. Адже право на захист від дискримінації є одним з фундаментальних прав. Дискримінація – утиск певної категорії людей через їх вік, стать, релігію, расу, національність, мову тощо. Дискримінація буває відкритою та прихованою, правовою та неофіційною, скоріше на рівні традицій.

Основні документи, що захищають рівність та гідність людини, – це Загальна декларація прав людини, Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, Стамбульська Конвенція, Конституція України, Закон України «Про протидію дискримінації» тощо.

Дискримінація – це завжди наслідок. Спочатку формуються стереотипи. Стереотип – це певна усталена думка, яка циркулює в суспільстві і покликана вчити життю на досвіді інших. Стереотипи завжди є негативні. Вони можуть стосуватися будь-кого і існувати протягом декількох поколінь. Частіше за все вони існують на побутовому рівні в анекдотах, фольклорі, в ЗМІ тощо. Зі стереотипу утворюють упередження, що в свою чергу призводять до дискримінації, яка може трансформуватись у насилля. Серед основних стереотипів, що стосуються жінок, можна визначити такі: слабка стать, має підпорядковуватись чоловікові, завжди красива, берегиня вогнища тощо. Основні стереотипи щодо чоловіків: завжди сильний, успішний кар'єрист, не має права на емоції тощо.

Гендерна дискримінація – це один з основних видів дискримінації в Україні. На це є декілька причин: історично-патріархальне суспільство; радянська політика, яка не підтримувала ідеї фемінізму; багате на стереотипи українське суспільство. Прикладами дискримінації на сьогодні є гендерний

дисбаланс на керівних посадах в політиці, державному управлінні, силовому блоці.

Засоби масової інформації можуть як поширювати, так і бути одним із засобів протидії дискримінації. Медіа активно формують поведінку суспільства. Часто саме вони створюють та підтримують негативні стереотипи, хоча здавалося мають їх руйнувати. Наприклад, на сьогодні медіа часто мають сексистські новини, використовуючи жінку як об'єкт привернення уваги. Дуже часто реклама намагається продати нам товар, показуючи жіноче, або рідше чоловіче тіло. Іншим способом дискримінації у сучасних ЗМІ є навішування ярликів, тобто стереотипних ролей. Основні з них це «жінка- домогосподарка», «турботлива матуся», «сексуальна прикраса» тощо. Такі приклади трапляються як на регіональних так і загальнонаціональних медіа-виданнях. Дотримуючись стандартів гендерно-чутливої журналістики, цілком можливо успішно протидіяти дискримінації. Необхідно дотримуватись гендерно-нейтральної лексики, не привертати уваги до зовнішності людини, надмірно сексуалізуючи жіноче тіло, робити акцент на професіоналізмі та не зовнішніх характеристиках героїнь матеріалів.

Держава також має створювати позитивну дискримінацію – надавати певні пільги для незахищених категорій населення. Приклади позитивної дискримінації: квоти на працевлаштування людей з інвалідністю, гендерні квоти в політиці тощо.

Ще одним засобом боротьби проти дискримінації є громадські організації. В Україні успішно працюють такі інституції як «Детектор Медіа», «Інститут масової інформації», «ZMINA» тощо. Їх діяльність пов'язана з дослідженнями медіа, просвітництвом, створенням акцій спротиву дискримінації.

З метою здійснення дослідження гендерного питання в медіа ми проаналізували випуски новин на запорізькому телебаченні. За допомогою

моніторингу ми виявили гендерний дисбаланс та запорізьких телеканалів. Було обрано новинні випуски трьох телеканалів: «Алекс», «Суспільне Запоріжжя» та «МТМ» за період з 01.09.2022 р. по 01.11.2022 р. Усього було проаналізовано 376 сюжетів.

У результаті дослідження було виявлено, що в сюжетах запорізьких телеканалів кількісно чоловіків-експертів значно більше, ніж жінок. Так, на Алексі у 162 сюжетах було лише 16 експерток. На Суспільному – 35 у 153 сюжетах. На МТМ у 61 щоденному випуску 21 коментар надали жінки. Отже, загалом на телеканалах не дотримано гендерний баланс в новинах.

Теми, в яких чоловіки фігурували найчастіше, – це війна, політика, спорт, волонтерство, освіта, екологія. Теми, в яких більше присутні жінки, – це медицина, волонтерство, соціальний захист, культура. При цьому ми вважаємо, що стало більше позитивних сюжетів про професійний успіх жінок у різних сферах. Так, зокрема в ефір вийшли історії лікарок, волонтерок, керівниць та очільниць громадських організацій, підприємниць.

Додатково було проаналізовано вживання фемінітивів. Лише один телеканал «Алекс» не дотримується цієї практики. При цьому жоден телеканал не підтримує у своїх новинах гендерні стереотипи. Жінки тут сильні та цільні особистості, професіоналки своєї справи, а чоловіки мають право на виявлення емоцій та слабкостей. Телеканали намагаються консолідувати суспільство, наводячи позитивні приклади про співпрацю запорожців, зокрема волонтерів, військових, медиків тощо.

Загалом українське суспільство відходить від стереотипних ролей жінок («мати», «господиня», «дружина»), натомість телеканали все більше показують жінок, що є громадськими діячками, професіоналками, майстринями, які успішно реалізують себе в професійній діяльності. Якщо говорити про сучасні ролі чоловіка, то традиційно через ситуацію в країні залишився образ «захисника».

При досить позитивній тенденції гендерної толерантності журналістам ще є над чим працювати, і телеканалам слід уважніше ставитись до вибору героїв і експертів для своїх сюжетів. Важливим є не тільки гендерно збалансований добір учасників у сюжетах, а й уникнення стереотипізованого уявлення про соціальні ролі жінок і чоловіків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. 43% новин ЗМІ містять дискримінацію, а в більш ніж чверті порушено презумпцію невинуватості – дослідження ІМІ. URL : <https://bit.ly/3DCLibS> (дата звернення: 07.01.2023).
2. 78% журналістів не дотримуються гендерного балансу, бо їм важливі спеціалісти, а не статі – дослідження ІМІ. URL : <https://bit.ly/3YsWMqx> (дата звернення: 04.01.2023).
3. Бартми́ньский Е. Языковой образ мира: очерки по этнолингвистике: пер. с польс. С. Толстая. Москва : Индрик, 2005. 512 с.
4. Війна та гендерний баланс. Моніторингове дослідження за третій квартал 2022 року. URL : <http://bit.ly/3YIUM3d> (дата звернення: 04.01.2023).
5. Ворона М. Гендерні стереотипи: сутність, функції, наслідки. *Статистика України*. №4. 2010. С. 71–74.
6. Гендер для медій : підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей / за ред. М. Маєрчик, О. Плахотнік, Г. Ярманової. Київ : Критика. 2017. 224 с.
7. Гендерні медійні практики: навчальний посібник з гендерної рівності та недискримінації / за ред. С. Штурхецького. Київ. 2014. 206 с.
8. Гендерні ролі і стереотипи. Дослідження групи «Рейтинг». URL: <http://bit.ly/3JGCFRr> (дата звернення: 18.12.2022).
9. Горчинська О. Чи є ваша журналістика гендерночутливою? Пояснюємо, що це таке. *Детектор Медіа*. URL: <https://inlnk.ru/dnk2lw> (дата звернення: 25.12.2022).
10. Громадські організації. *Гендер в деталях*. URL : <https://inlnk.ru/ZZd2Oa> (дата звернення: 17.12.2022).

11. Домашнє насильство в Україні: реагування в умовах війни (I півріччя 2022 року). Дослідження аналітичного центру ЮрФем, 2022. URL : <https://inlnk.ru/n0lXe4> (дата звернення: 17.12.2022).

12. Дописувачі з Вікіпедії. Національна суспільна телерадіокомпанія України. *Українська Вікіпедія*. URL: <http://bit.ly/3YGGGA5d> (дата звернення: 17.12.2022).

13. Жигалкін І. Заборона дискримінації у сфері праці як принцип трудового. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. Київ. 2013. С. 193–198.

14. Загальна декларація прав людини (рос/укр) : Декларація Організації Об'єднаних Націй від 10.12.1948 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

15. Калинів С. Що означають гендерні квоти для України. *Юрфем*. URL : <http://bit.ly/3JKhaPF> (дата звернення: 17.12.2022).

16. Кісь О. Сексизм у ЗМІ: протидіючи комунікативному потокові. *Збірник наукових праць Донецького державного університету управління*. Том 8. Сер. «Спеціальні та галузеві соціології». Вип. 3 (80). Донецьк : Вебер, 2007. С. 221–241.

17. Ковбасюк С. Напрями інституалізації недискримінації в Україні. *Теорія держави і права*. 2019. № 12. URL : <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2019/12/49.pdf> (дата звернення 08.12.2022).

18. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (укр/рос) від 18.12.1979 р. станом на 6 жовт. 1999 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення 02.12.2022).

19. Конституція України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення 02.12.2022).

20. Конфліктно-чутлива журналістика: короткий словник-довідник термінів і понять / уклад. Н. Виговська, Ю. Любченко, К. Сіріньок- Долгарьова. Запоріжжя : ЗНУ, 2019. 94 с.

21. Косінова Д., Паліюк. А. Заборона дискримінації: поняття, ознаки та обов'язки держави через призму конвенції про захист прав людини. *Право та інноваційне суспільство*. № 1 (16) 2021. URL : <https://bit.ly/3HZPvJr> (дата звернення 05.12.2022).

22. Левченко К. Дискримінація: правове визначення поняття. *Наше право*. Вип. 2. Київ. 2011. С. 40–45.

23. Луньова А. «Важливо, щоб ми не тільки перемогли велику Росію, але й не стали маленькою Росією». Яким був 2022 рік для правозахисників (і які правові проблеми вони виявили). URL : <https://inlnk.ru/AKPMK6> (дата звернення: 04.01.2023).

24. Майже чверть реклами в телеефірі – гендерно незбалансована, ще майже 5% – поширює гендерні стереотипи. Моніторинг Національної ради URL : <https://inlnk.ru/1PEGzE> (дата звернення: 16.12.2022).

25. Маслова Ю. Формування й тиражування гендерних стереотипів у соціумі (на прикладі сучасних українськомовних ЗМІ). *Наукові записки нац.ун-ту «Острозька академія»*. Сер. Філологічна. 2013. Вип.40. С. 81–87.

26. Мельникова О. Особливості гендерного балансу в мас-медіа. *Актуальні проблеми науки та освіти: Збірник матеріалів XX підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ*. Маріуполь, 2018. С. 247–249.

27. Найчастіше в Україні стикаються з дискримінацією за віком, інвалідністю та сексуальною орієнтацією – опитування ZMINA. URL : <https://inlnk.ru/emL2N5> (дата звернення 10.12.2022).

28. Оксамитна С. М. Гендерні аспекти праці та політики у дзеркалі громадської думки. *Жінки в політиці: міжнародний досвід для України: збірник наукових статей*. 2006. С. 156–174.

29. Основні напрямки роботи Центру прав людини ZMINA. URL : <https://zmina.ua/activities/> (дата звернення: 04.01.2023).

30. Павленко Ю. Геноцид в Руанді: як отруйне слово вбиває. *Daytoday*. URL : <http://bit.ly/3wTK9ZV> (дата звернення: 02.01.2023).

31. Пагіря О. Гендер по-радянськи: навантаження жінки в СРСР звужувало коло обов'язків чоловіка. *Український тиждень*. URL : <https://inlnk.ru/DBVx45> (дата звернення: 15.12.2022).

32. Погребняк С. Роль принципу недискримінації в загальній концепції рівності. *Вісник Академії правових наук України*. Харків : Право, 2007. № 3(50). С. 23–34. URL : <https://bit.ly/3HAvLdH> (дата звернення 07.12.2022).

33. Пожарова О. Щодо визначення поняття дискримінації. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)* : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / За заг. ред. С. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 538–541.

34. Пономарьов С., Федорович І. Запобігання та протидія дискримінації в Україні : Посібник для працівників органів державної влади та місцевого самоврядування. Київ : Міжнародна організація з міграції, Представництво в Україні, 2014. 74 с.

35. Прайду не буде – і в українських медіа теж. Моніторинг висвітлення ЛГБТ+ в онлайн-медіа – дослідження ІМІ. URL : <http://bit.ly/40y69am> (дата звернення: 04.01.2023).

36. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV : станом на 7 січ. 2018 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 01.11.2023).

37. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні : Закон України від 06.09.2012 р. № 5207-VI : станом на 30 трав. 2014 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text> (дата звернення 02.12.2022).

38. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21.03.1991 р. № 875-XII : станом на 6 листоп. 2022 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення: 17.12.2022).

39. Радіонов В. Про фемінітиви всерйоз та жартома. *Закон і бізнес*. URL: <https://bit.ly/3xf89XD> (дата звернення: 18.12.2022).

40. Руденко С. Гендерні стереотипи: теоретичні засади та реалізація в глютонічному дискурсі. *Гендерна політика*. Київ. 2010. С. 243–246.

41. Саєнко М. Теоретичні аспекти дискримінації як об'єкта правового дослідження. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 47–52.

42. Семенова М. Україна ратифікувала Стамбульську конвенцію: що зміниться? *Юрліга*. URL: <http://bit.ly/3YrGr5t> (дата звернення: 17.12.2022).

43. Сливинський О. Жінки у Біблії – безправні, їх трактують як товар, а їхню цноту – як валюту. *Громадське радіо*. URL: <https://hromadske.radio/podcasts/zustrichi/841443> (дата звернення: 15.12.2022).

44. Сокурєнко Є. Як медіа пишуть про злочини ненависті: робота над помилками. *Детектор Медіа*. URL: <https://inlnk.ru/XOX2w0> (дата звернення: 25.12.2022).

45. Стандарти недискримінаційної реклами за ознакою статі: українська практика та міжнародний досвід: монографія / І. Лилик, Л. Магдюк, М. Лилик, О. Грей, О. Давліканова, О. Сулова, Є. Ромат, С. Лерке, Т. Примак; за заг. ред. І. Лилик. Київ : ТОВ «Видавничий Будинок «Аванпост-прим» , 2011. 88 с. URL : <https://vrk.org.ua/images/Standart.pdf> (дата звернення: 16.12.2022).

46. Тісні бікіні українських новин. Дослідження сексизму в онлайн – медіа. *Інститут масової інформації*. URL: <https://inlnk.ru/RjNOjj> (дата звернення: 29.12.2022).

47. Україну від дефолту врятує проституція. Досліджуємо російську гендерну дезінформацію в соцмережах. *Детектор Медіа*. URL : <https://inlnk.ru/0QmOwG> (дата звернення: 21.12.2022).

48. Як змінювався гендерний склад Ради останні 30 років – дослідження. *Слово і Діло*. URL: <https://inlnk.ru/Vo82py> (дата звернення: 17.12.2022).

49. Янковець І. В. Дискримінація та інституційний механізм її подолання в Україні. - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису : дис. ... д-ра філософії : 081 – Право. Одеса, 2020. 300 с. URL : bit.ly/3YraSZd (дата звернення 05.12.2022).

50. Gender and health. World Health Organization. URL: https://www.who.int/health-topics/gender#tab=tab_1 (дата звернення: 12.12.2022).

51. Howard, R. Conflict-Sensitive Journalism: A Handbook for Reporters, Vancouver and Copenhagen: IMPACS- International Media Support. 2003. 78 p.

52. Howard, Ross. «Conflict-sensitive journalism». Communication and Peace: Mapping an Emerging Field. 62 p.

53. Ortung, R. Disinformation as a weapon in the hands of Russia. URL : <https://cutt.ly/c2nhpKT> (дата звернення 10.12.2022).

54. Stanford Encyclopedia of Philosophy, Department of Philosophy, Stanford University. 2021. URL : <https://leibniz.stanford.edu/friends/preview/discrimination/> (дата звернення 07.12.2022).

55. The Global Gender Gap Report. 2021. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2021.pdf (дата звернення: 12.12.2022).

ДОДАТОК А

Доповідь «Гендерна дискримінація в новинних сюжетах регіонального телебачення» на XV університетській науково-практичній конференції студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених «Молода наука-2022» (м. Запоріжжя)

В сучасному медіапросторі все частіше постає питання рівності між чоловіками та жінками. Україна, як країна, яка прямує до європейських стандартів у висвітленні новин має дотримуватись політики гендерної рівності у медіа. В законодавчому аспекті всі громадяни нашої країни є рівними, та часто в медіа існує дискримінація, при чому не лише в прихованій формі. У 2022 році громадська організація «Повага» з AI-платформом медіа-аналітики Semantrum презентувала дослідження українських медіа. В результаті виявилось, що негативних новин щодо гендерного питання у 2,5 рази більше. Основними проблемами в зображенні жінки стала її сексуалізація, мізогінія, об'єктивація, сексизм, стереотипізація жінок та чоловіків. При цьому рівень позитивних новин у регіональних медіа 61%, у загальнонаціональних - 39% [1].

Серед зарубіжних науковців, які досліджували цю тему: К. Коффман, К. Екслі, М. Нідерле, Н. Крігер. До вітчизняних експертів з гендерної тематики відносять Н. Куравську, О. Уварову, О. Кісь, Т. Марценюк, О. Плахотнік, С. Оксамитну, М. Ткалич та ін. На сьогодні нема єдиного визначення поняттю «гендерна дискримінація». Більш вживаними є поняття «гендерна нерівність» або «дискримінація за ознакою статі». Словник «Сучасне гендерне мислення» дає таке визначення: «гендер – це змодельована суспільством та підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм та характеристик чоловічої та жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та відносин між жінками і чоловіками, набутих ними як особистостями в процесі соціалізації, що насамперед визначається соціальним, політичним, економічним та культурним контекстами буття» [3]. У своїй роботі «Гендерні аспекти реклами: сексизм як негативний чинник формування гендерних відносин в Україні» Оксана Кісь зазначає, що гендерна дискримінація пронизує практично усі сторони життя патріархального суспільства, закріплюючи владно-підлеглі відносини між чоловіками і жінками [2].

Однією з сучасних проблем нерівності між чоловіками та жінками є стереотипізація представників різних гендерних груп у ЗМІ. Новини вибудовують образи ідеальних чоловіка та жінки за допомогою маскулітності та традиційної фемінності. Дослідниця виділяє найпопулярніші жіночі образи в українському медіапросторі:

1. Щаслива Домогосподарка.
2. Турботлива Матуся (різновид Домогосподарки).
3. Жертва.
4. Богиня.
5. Прикраса.
6. Сама Природа.
7. Дика Кішка [2].

Інше актуальне питання, що стосується дискримінації жінок в українських медіа, – це їх сексуалізація або еротизація, що є найпоширенішим проявом сексизму. За допомогою зображень оголених тіла чи окремих інтимних зон (сідниць, стегон, грудей, живота),

відповідних поз (лежачи чи напівлежачи), контексту (серед стереотипно-чоловічих атрибутів – наприклад, оголені жінки біля авто) підсилюється ідея пасивності, підлеглості, залежності та беззахисності жінки щодо чоловіка [4]. Прикладом такого “привернення уваги” є новинний сюжет на телеканалі “Алекс ua” за 07.01.2022 під назвою “Як відновитися після святкування запоріжцям”. Головними героями є два фітнес-тренери - хлопець та дівчина. Хлопець одягнений у широкі спортивні штани та оверсайз футболку, в той час як дівчина у своєму спортивному одязі виглядає напівоголеною лише в спортивній білизні та легінсах.

Якщо говорити про новини на телебаченні, то варто згадати фейсизм, який часто використовують на етапі кадрування. Цей прийом полягає у суттєво відмінних зображенні чоловіка та жінки: якщо герой новини чоловік – акцент падає на його обличчя, якщо жінка – на тіло та його частини. В політичних ток-шоу можна зустріти ще один прояв сексизм – мачизм. Це популяризація чоловічого домінування над жінкою, прояв зверхньо-зневажливого ставлення до жіночої статі. Демонструються маскулінні якості чоловіка, підкреслюючи його силу, брутальність, агресивність тощо [4].

За проведенням у лютому 2021 року дослідженням від ІМІ 63 % українських журналістів вживають фемінітиви. Ще 15% зазначили, що в їхніх редакціях немає жорстких вимог щодо цього і хто як хоче, так і пише. 12% опитаних журналістів відповіли, що не до всіх професій можна дібрати фемінітив. Тільки 4% українських журналістів, опитаних ІМІ, вказали, що взагалі не використовують їх у своїх матеріалах [5]. На жаль, більшість досліджень медіа не враховують критерій використання фемінітивів, до чого ми б хотіли повернути увагу. Телеканал “Алекс ua” свідомо ігнорує їх використання у своїх титрах. Наочним прикладом можна вважати новину від 10.02.2022 року “Запоріжцям пропонують бустерну дозу вакцини”. Де героїню синхрону Вікторію Колодко підписано як “медичний директор КНП “ЦПМСД №2”. В той же час телеканал “Суспільне Запоріжжя” постійно користується фемінітивами. В їх титрах завжди “лікарки”, “спортсменки”, “директорки” “заступниці” тощо.

Серед позитивних сюжетів які створенні для покращення образу сучасної успішної жінки варто згадати новину за 14.01.2022 “В Запоріжжі презентували книгу про легендарних жінок краю” де показано жінку як професіонала своєї справи. Зокрема обрано героїнями сюжету редакторку книги яку презентували, а також радницю міського голови з питань медицини. Ще один наочний приклад успішної жінки, спортсменки, бізнес-леді та мами демонструє героїня рубрики “Переможці” на “Суспільне Запоріжжя”. В матеріалі під назвою “Тренерка зі стрільби з луку Ірина Приходько” за 17.02.2022 використано також фемінітиви “спортсменка” та “тренерка”, для репрезентації жінки у галузі спорту.

Якщо говорити про регіональне телебачення то ситуація з гендерною рівністю далека від ідеала. В той час такі телеканали як “Суспільне Запоріжжя” використовують в телесюжетах постійні фемінітиви а також створюють образи неординарних успішних жінок у своїх матеріалах, інші канали не вважають це за потрібне та дозволяють місцями навіть принижувати роль жінки у сучасному медіапросторі.

1. Багаліка А. Гендерна рівність у медіа: негативних матеріалів у 2,5 раза більше/ Сайт povaha.org.ua. Опубліковано 18.01.2022 URL: <https://povaha.org.ua/genderna-rivnist-u-media-negatyvnyh-materialiv-u-2-5-razy-bilshe/>

2. Кісь О. Гендерні аспекти реклами: сексизм як негативний чинник формування гендерних відносин в Україні. Опубліковано в: Практичні аспекти впровадження принципу

рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в діяльності Верховної Ради України / Заг. ред. О.Сулова.- Програма сприяння Парламенту II: Програма розвитку законотворчої політики. Київ: Москаленко О.М. ФОП, 2010. - С. 50-70 URL: https://www.academia.edu/6544504/ГЕНДЕРНІ_АСПЕКТИ_РЕКЛАМИ_СЕКСИЗМ_ЯК_НЕГ_АТИВНИЙ_ЧИННИК_ФОРМУВАННЯ_ГЕНДЕРНИХ_ВІДНОСИНИ_В_УКРАЇНІ?from=cover_page

3. Кобелянська Л. С., Мельник Т. М. 50/50 Сучасне гендерне мислення. Київ, 2005. 282 с. URL: https://gender.org.ua/images/lib/gender_slovnyk.pdf

4. Про сексизм і гендерні стереотипи в українських медіа/ Сайт Національна рада з питань телебачення і радіомовлення в Україні. Опубліковано 06.03.2021 URL: <https://www.nrada.gov.ua/pro-seksyzm-genderni-stereotypy-v-ukrayinskyh-media/>

5. 63% журналістів постійно вживають фемінітиви у своїх матеріалах – дослідження ІМІ/ Сайт Детектор медіа. Опубліковано 04.03.2021 URL: <https://detector.media/infospace/article/185494/2021-03-04-63-zhurnalistiv-postiyno-vzhyvayut-feminityvy-u-svoikh-materialakh-doslidzhennya-imi/>